

CĂDEREA

Albert Camus

Povestire

Pot, domnule, să vă ofer serviciile mele fără riscul de a vă stingheri? Mă tem că n-o să știți să vă faceți înțeleș de prea stimabila gorilă care conduce destinele acestui local. Nu vorbește decât olandeza. Dacă nu mă autorizați să vă pledez cauza, nu va ghici că doriți un păhărel de rachiu de ienupăr. Iată, îndrăznesc să sper că m-a înțeleș; felul în care a dat din cap trebuie să însemne că argumentele mele l-au convins. Se duce într-acolo grăbindu-se cu o încetineală de înțelept. Aveți noroc, n-a mârâit. Când refuză să servească, e de-ajuns să mârâie o dată: nimeni nu mai insistă. Numai marile animale au privilegiul de a fi, după voie, în toane bune sau rele. Dar îngăduiți-mi să mă retrag, domnule, prea fericit că v-am putut fi de folos. Vă mulțumesc, și așa accepta dacă așa fi sigur că prezența mea nu-i inoportună. Sunteți prea bun. Atunci îmi voi pune paharul lângă al dumneavoastră.

Aveți dreptate, tăcerea lui e asurzitoare. E tăcerea pădurilor primitive, din care pândesc mii de ochi. Uneori mă uimește încăpățânarea cu care prea tăcutul nostru prieten se înverșunează împotriva limbilor civilizate. Meseria lui e să primească marinari de toate naționalitățile în acest bar din Amsterdam, pe care l-a numit, nu se știe de ce, "Mexico-City". Cu asemenea îndatoriri ne putem teme — nu credeți? — că ignoranța lui îl stânjenește. Imaginați-vi-l pe omul de la Cro-Magnon locatar al turnului Babel! Un lucru e sigur: nu s-ar prea simți la el acasă. Dar nu, ăsta nu se simte exilat, își vede de treabă și nimic nu-l scoate dintr-ale lui. Una din puținele fraze pe care le-am auzit rostite de el suna cam așa: Cui îi place, bine. Cui nu, tot bine. Dar ce sau cine anume putea să placă sau să nu placă? De bună seamă că însuși prietenul nostru. Vă mărturisesc că asemenea fapte dintr-o bucată mă atrag. Când ai meditat vreme îndelungată asupra omului, fie obligat de meserie, fie din vocație, ți se întâmplă uneori să te simți cuprins de-o adevărată nostalgie pentru primare. Căci ele, cel puțin, n-au gânduri ascunse.

Prietenul nostru, la drept vorbind, are câteva, deși cu greu i le poți bănuși. Fiindcă nu înțelege ce se spune când e de față, a devenit, cu timpul, neîncredător. De aia și înfățișarea lui gravă și bănuitoare, ca și cum l-ar încerca gândul că între oameni lucrurile nu stau chiar cum ar trebui. Așa se și explică de ce discuți greu cu el orice nu-i în strânsă legătură cu meseria pe care o face. De pildă, ia uitați-vă deasupra capului său, pe zidul din fund. O să vedeți un dreptunghi de culoare mai deschisă, indicând locul unui tablou care a fost dat jos. Într-adevăr, a existat cândva aici un tablou și încă deosebit de interesant, o adevărată capodoperă. Aflați că eram de față și atunci când gazda noastră l-a primit și atunci când l-a dat. În ambele cazuri, a făcut-o cu aceeași neîncredere, după săptămâni de gândire. Așa stând lucrurile, trebuie să recunoaștem că societatea i-a pervertit întrucâtva firea, altminteri simplă și deschisă din naștere.

Luați notă că nu-l judec. Socotesc că neîncrederea lui e întemeiată și așa fi și eu ca el dacă, așa cum puteți vedea, firea mea comunicativă nu mi-ar sta împotriva. Sunt, din păcate, vorbăreț, și leg ușor cunoștință cu toată lumea.

Nu las să-mi scape nici un prilej, dar știu să păstrez distanțele, așa cum se cuvine. Când trăiam în Franța, îmi făceam prieteni din toți oamenii inteligenți pe care se întâmpla să-i fi întâlnit în cale. Ah! Văd că ați tresărit la auzul acestui subjonctiv. Mărturisesc că am o adevărată slăbiciune pentru acest mod, precum și pentru limbajul ales în general, slăbiciune de care mă simt vinovat, vă rog să mă credeți. Știu prea bine că gustul pentru rufăria fină nu înseamnă neapărat că ești nespălat pe picioare. Și totuși. Stilul, ca și mățăsurile, poate ascunde, nu o dată, cine știe ce eczemă. Mă mângâi spunându-mi că, la urma urmei, nici cei ce se bâlbâie nu sunt neprihăniți. Aveți dreptate, să mai cerem puțin rachiou de ienupăr.

O să stați mult la Amsterdam? Frumos oraș, nu-i așa? Fascinant? Iată un adjectiv pe care nu l-am mai auzit de multă vreme. Tocmai de când am plecat din Paris, și sunt ani de atunci. Dar inima își are memoria ei, și-mi amintesc foarte bine de frumoasa noastră capitală și de cheiurile sale. Parisul nu-i altceva decât o iluzie, un superb decor locuit de patru milioane de umbre. Aproape cinci milioane, la ultimul recensământ? Pesemne au mai făcut pui. Nu m-aș mira. Întotdeauna am fost de părere că două sunt patimile de care suferă concetățenii noștri: ideile și desfrâul. Și acelea practicate, ca să zic așa, fără nici o socoteală. Să ne ferim, de altminteri, să-i osândim; nu sunt singurii: Europa întreagă se află în aceeași situație. Uneori visez la cele ce vor zice despre noi istoricii de mâine. Într-o singură frază, vor putea spune totul despre omul modern: îi plăcea desfrâul și citea ziare.

După o atât de temeinică definiție, subiectul va fi, dacă pot îndrăzni să spun așa, epuizat. Olandezii nu-s atât de moderni. Priviți-i, nu s-ar putea spune că duc lipsă de timp. Ce fac? Ei bine, prea stimații domni aici de față trăiesc din munca acestor prea stimate doamne. Atât masculii cât și femelele sunt, de altminteri, niște foarte burgheze creaturi, venite, ca de obicei, aici, din mitomanie sau din prostie. În fond, pentru că au prea multă sau prea puțină imaginație. Din când în când, domnii mânuiesc cuțitul sau revolverul, dar să nu vă închipuiți că o fac cu cine știe ce tragere de inimă. Așa cere rolul, asta-i tot, dar sunt morți de frică în timp ce trag ultimele cartușe. Acestea fiind zise, îi găsesc mai morali decât pe ceilalți, cei careucid în familie, pe îndelete. N-ați băgat de seamă că societatea noastră e organizată în vederea acestui gen de asasinat? Ați auzit vorbindu-se, desigur, de acei pești mărunți din râurile braziliene care se năpustesc cu miile asupra înotătorului imprudent și-l înfulecă în câteva clipe, cu înghițituri mici și lacome, nelăsând în urina lor decât un schelet bine curățat? Ei bine, asta-i și organizarea lor. "Vrei să duci o viață cinstită? La fel cu toată lumea?" Spui da, bineînțeles. Cum ai putea să spui nu? "Strașnic! Vei fi înfulecat. Poftim o meserie, o familie, distracții organizate." Și dințișorii se înfig în carne, până la os. Dar sunt nedrept. De ce spun organizarea lor? Căci, la urma urmei e a noastră, a tuturor, și fiecare se grăbește să-l înfulece pe celălalt.

În sfârșit, iată că vine și rachiul nostru. În sănătatea dumneavoastră! Da, gorila a deschis gura, spunându-mi "doctor". În țara asta toată lumea e doctor sau profesor. Le place să-și manifeste respectul, din bunătate și din modestie. La ei, cel puțin, răutatea nu-i o instituție națională. De fapt nu sunt medic. Dacă vă interesează, înainte de a veni aici eram avocat. Acum sunt judecător-penitent. Dar îngăduiți-mi să mă prezint: Jean-Baptiste Clamence, sluga dumneavoastră. Sunt fericit să vă cunosc. Vă ocupați fără îndoială cu afacerile? Aproximativ? Excelent răspuns! Și judicios: totul, în ceea ce ne privește, e aproximativ. Vă rog, îngăduiți-mi să fac pe detectivul. Aveți

aproximativ vârsta mea, privirea atotștiutoare a omului de patruzeci de ani, care le-a văzut în viața lui aproximativ pe toate, sunteți aproximativ bine îmbrăcat, adică îmbrăcat ca pe la noi, și aveți mâinile îngrijite. Sunteți deci, aproximativ, un burghez. Dar un burghez rafinat. Faptul că tresăriți la auzul subjonctivului imperfect e o îndoită dovadă a culturii dumneavoastră: mai întâi pentru că-l recunoașteți și apoi pentru că vă supără la ureche. În sfârșit, prezența mea vă amuză ceea ce, fără să mă laud, presupune din partea dumneavoastră o anume lărgime de vederi. Sunteți, deci, aproximativ... Dar ce importanță poate avea asta? Profesiunile mă interesează mai puțin decât sectele. Îngăduiți-mi să vă pun două întrebări, la care vă rog să nu-mi răspundeți dacă le socotiți indiscrete. Sunteți bogat? Într-o oarecare măsură? Nu. Sunteți, așadar, ceea ce eu numesc un saducheu. Dacă n-ați citit *Sfânta Scriptură*, recunosc că asta nu vă spune mare lucru. Dimpotrivă? Cunoașteți, așadar *Sfânta Scriptură*? Hotărât lucru, mă interesați...

Cât despre mine... Judecați și dumneavoastră, prin statură, umeri și față, despre care mi s-a spus adesea că are o expresie sălbatică, semăn mai curând cu un jucător de rugby, nu-i așa? Dar, ținând seama de felul meu de a vorbi, trebuie să recunoașteți că nu-mi lipsește un anume rafinament. Cămila din părul căreia a fost țesut pardesiul pe care-l port suferea, fără îndoială, de râie; în schimb, am unghiile îngrijite. Și eu am văzut multe în viața mea și totuși vă vorbesc deschis, fără nici o precauție, doar pentru că-mi place figura dumneavoastră. În sfârșit, în ciuda bunelor mele maniere și a limbajului meu ales, sunt un obișnuit al barurilor frecventate de marinarii din Zeedijk. Nu vă mai străduiți să ghiciți! Meseria mea are două fețe, ca și omul, în general. V-am mai spus, sunt judecător-penitent. Un singur lucru e simplu în cazul meu: sunt sărac. Da, am fost bogat, nu, nu mi-am împărțit averea cu alții. Ce dovedește asta? Că și eu eram un saducheu... Auziți sirenele din port? În noaptea asta o să fie ceață pe Zuider Zee.

Plecați? Iertați-mă dacă v-am reținut. Cu îngăduința dumneavoastră, nu veți plăti. La "Mexico City" sunteți ca și la mine acasă și vizita dumneavoastră m-a făcut nespus de fericit. Măine, desigur, voi fi tot aici, ca și în celelalte seri, și vă voi accepta cu recunoștință invitația. Care e drumul... V-ar supăra — așa ar fi mai simplu — dacă v-aș întovărăși până-n port? De acolo, după ce veți înconjura mahalaua evreiască, o să dați în acele bulevarde minunate pe care trec tramvaie încărcate cu flori, din care se aude o muzică răsunătoare. Hotelul dumneavoastră se află pe unul din ele, pe Damrak. După dumneavoastră, vă rog. Eu locuiesc în mahalaua evreiască sau în ceva ce se numea astfel până când frații noștri hitleriști au golit locul. Ce mai prăpăd! Șaptezeci și cinci de mii de evrei deportați sau asasinați, altfel spus, curățenie mare prin metoda vidului! Atâta conștiințiozitate, atâta răbdare metodică, sunt vrednice de admirație. Când n-ai caracter, trebuie cel puțin să ai metodă. Aici s-au făcut, indiscutabil, minuni și pot spune că trăiesc pe locul uneia din cele mai mari crime din câte a cunoscut istoria. Poate că tocmai asta mă ajută s-o înțeleg pe gorilă și felul ei bănuitor de a fi. Sunt astfel înarmat împotriva acelei porniri lăuntrice care mă îndeamnă în chip irezistibil să simpatizez cu semenii mei. Când văd o figură nouă, cineva în mine dă alarma. "Încetinește. Primejdie!" Chiar când învinge simpatia, rămân prudent.

Știți că-n satul meu, în cursul unei acțiuni de represalii, un ofițer german a rugat-o foarte curtenitor pe-o bătrână să binevoiască a alege dintre cei doi fii ai săi pe cel ce urma să fie împușcat ca ostatic? Să aleagă, vă dați seama? Pe acela? Nu, pe acesta. Și să-l vadă plecând. Nu mai insist, dar credeți-mă,

domnule, toate surprizele sunt cu putință. Am cunoscut cândva un om cu inimă neprihănită, care afirma sus și tare că el se încrede în oameni. Era pacifist, anarhist, iubea cu aceeași dragoste umanitatea întreagă și animalele. Un suflet de elită, da, asta-i sigur. În timpul ultimelor războaie religioase din Europa, se retrăsese la țară. Scrisese pe pragul casei: "Ori de unde ați veni, intrați și fiți bine veniți". Cine, după părerea dumneavoastră, a răspuns acestei frumoase invitații? Câțiva milițieni, care au intrat ca la ei acasă și i-au scos mațele.

Oh! Iertați-mă doamnă! N-a înțeles, de altminteri, nimic. Câtă lume — nu găsiți? —, deși e atât de târziu și plouă întruna de zile întregi! Din fericire, există păhărelul cu rachiu de ienupăr, singura lucire în beznă care ne înconjoară. Simțiți lumina aurie, lumina arămie, pe care o aprinde în noi? Îmi place să străbat orașul, seara, când mă pătrunde dogoarea rachiului de ienupăr. Merg așa nopți întregi, visez sau îmi vorbesc întruna. Ca în seara asta, da, și mă tem că v-am cam năucit, mulțumesc, sunteți prea amabil. Dar simt nevoia să vorbesc și, de cum deschid gura, frazele încep să curgă șuvoi. De altminteri, țara asta mă inspiră. Iubesc poporul ăsta mișunând pe străzi, înghesuit pe un petec de loc între case și apă, împresurat de cețuri, de pământuri înghețate, și marea fumegând ca un cazan de rufe puse la fiert. Îl iubesc, pentru că are o viață dublă. E aici și totodată aiurea.

Ba da! Ascultându-le pașii grei pe caldarâmul umed, văzându-i cum trec gravi printre prăvăliile lor pline cu scrumbii aurii și bijuterii de culoarea frunzelor uscate, îi credeți, poate, aici, în seara asta? Sunteți oare și dumneavoastră ca toți ceilalți: îi luați pe oamenii aceștia de treabă drept un trib de sindici și de negustori ce-și numără ziua întreagă banii și sortii de viață veșnică și al căror unic lirism ar fi acela de a asista din când în când, cu capul acoperit de pălăria cu boruri largi, la câte o lecție de anatomie? Vă înșelați. Merg alături de noi, e drept, și totuși, uitați-vă la capetele lor: ele plutesc în ceața de neon, de rachiu de ienupăr și izmă care coboară din firmele roșii și verzi. Olanda e o nălucire, domnule, o nălucire de aur și de fum, mai fumurie ziua, mai aurie noaptea, și, noaptea ca și ziua, plină de toți acești Lohengrini, lunecând visători pe bicicletele lor negre cu ghidonul înalt, lebede funebre ce se rotesc fără încetare în toată țara, în jurul mării, de-a lungul canalelor. Visează, cu capetele pierdute în norii lor arămii, lunecă în cerc, se roagă, somnambuli, în tămâia aurie a ceții, și nu mai sunt de mult aici. Se află la mii de kilometri, în Java, insula îndepărtată. Se roagă la acei zei indonezieni cu chipurile strâmbe cu care și-au împodobit toate vitrinele și care rătăcesc chiar acum deasupra noastră, înainte de a se agăța, ca niște magnifice maimuțe, de firme și de acoperișurile în trepte, amintindu-le acestor coloni nostalgici că Olanda nu-i numai Europa negustorilor, ci și marea, marea care duce către Cipango, către insulele unde oamenii mor nebuni și fericiți. Dar văd c-am început să pledez! Iertați-mă! De vină sunt, domnule, deprinderea, vocația și, de asemenea, dorința mea de a vă face să înțelegeți bine orașul acesta și miezul lucrurilor! Căci suntem în miezul lucrurilor. Ați observat oare că toate aceste canale concentrice din Amsterdam seamănă cu cercurile infernului? Infernul burghez, plin de vise urâte. Când vii din afară, pe măsură ce treci dintr-un cerc într-altul, viața și deci și crimele ei devine tot mai opacă, tot mai întunecată. Aici suntem în ultimul cerc. Cercul... Ah! știți și asta? Îmi vine cu adevărat din ce în ce mai greu să ghicesc în ce categorie trebuie să vă așez. Atunci înțelegeți de ce spun că miezul lucrurilor e aici, deși ne aflăm la marginea continentului. Un om sensibil înțelege asemenea ciudățenii. În orice

caz, cititorii de ziare și desfrânații nu pot merge mai departe. Vin din toate colțurile Europei și se opresc în jurul mării interioare, pe plaja alburie. Ascultă sirenele, caută zadarnic în ceață silueta vapoarelor, apoi trec înapoi canalele și se întorc acasă prin ploaie. Pătrunși de frig, vin să ceară, în toate limbile pământului, rachiul de ienupăr, la "Mexico City". Acolo îi aștept eu.

Pe mâine, așadar, domnule și iubite compatriot. Nu, de aici veți găsi ușor drumul; mă despart de dumneavoastră lângă podul acesta. Noaptea nu trec niciodată pe pod. Am făcut legământ. Închipuiți-vă, de pildă, că s-ar arunca cineva în apă: ori săriți după el să-l pescuiți, și, pe vreme rece, vă primejduiți sănătatea, ori lăsați lucrurile în voia lor, dar de pe urma unor asemenea sărituri nefăptuite rămâi uneori cu o ciudată oboseală. Noapte bună! Cum? Vorbiți, de acele doamne ce se arată la ferestre? E visul, domnule, visul cu cheltuială puțină, călătoria în Indii. Făpturile acestea se parfumează cu mirodenii. Intrați, ele vor trage perdelele și veți începe să plutiți. Zeii coboară peste trupurile goale și insulele gonesc, nebune, cu pletele de palmieri zbătându-se în vânt. Încercați.

Ce înseamnă un judecător-penitent? Văd că v-am intrigat cu toată această poveste. Am făcut-o fără să-mi dau seama, vă rog să mă credeți, dar pot să mă explic mai lămurit într-un sens, e vorba chiar de una din funcțiile mele. Dar trebuie mai întâi să vă expun un anume număr de fapte care vă vor ajuta să înțelegeți mai bine cele ce vă voi povesti.

Acum câțiva ani eram avocat la Paris și, credeți-mă, un avocat destul de cunoscut. Bineînțeles, nu v-am spus adevăratul meu nume. Aveam o specialitate: cauzele nobile. Văduva și orfanul, cum se spune, nu știu pentru care pricină, de vreme ce, la urma urmei, destule văduve săvârșesc nedreptăți și destui orfani se arată necruțători. Era de-ajuns ca acuzatul să semene cât de cât a victimă, pentru ca mânecele mele să și intre în acțiune. Și încă ce acțiune! O adevărată furtună! Inima-mi grăia prin mâneci. Ai fi zis că mă culcam în fiecare noapte cu dreptatea însăși. Sunt sigur că ați fi admirat precizia tonului, exactitatea emoției, convingerea și căldura, indignarea stăpânită a pledoariilor mele. Natura a fost darnică cu mine în privința fizicului și atitudinile nobile îmi vin fără cel mai mic efort. Mai mult, eram susținut de două sentimente sincere: mulțumirea că mă aflu de partea celui nevinovat și un dispreț instinctiv față de judecători în general. Disprețul acesta, totuși, nu era poate chiar atât de instinctiv. Știu acum că-și avea temeiurile sale. Dar, văzut din afară părea mai curând pățimaș. Nu se poate nega — nu-i așa? — că, pentru moment cel puțin, e nevoie și de judecători. Totuși, nu izbuteam să pricep cum de poate un om să-și acorde singur dreptul de a exercita această surprinzătoare funcție. Admiteam că lucrul există, de vreme ce-l vedeam, dar cam tot așa cum admiteam că există și lăcuste. Cu singura diferență că invaziile acestor ortoptere nu mi-au adus niciodată vreo para, în timp ce, datorită dialogului cu niște oameni pe care-i disprețuiam, îmi câștigam viața.

Dar eram de partea celui nevinovat și conștiința mea era împăcată. Sentimentul că ești în dreptul tău, mulțumirea de a avea dreptate, bucuria de a te stima pe tine însuși sunt, dragă domnule, tot atâtea resorturi puternice care ne ajută să rezistăm sau să mergem înainte. Dimpotrivă, dacă-i lipsești pe oameni de aceste sentimente, îi vezi cum se preschimbă în câini furioși.

Câte crime nu s-au făptuit numai pentru că autorul lor nu mai putea să-și îndure vinovăția! Am cunoscut odinioară un industriaș care avea o nevastă desăvârșită, admirată de toată lumea, și pe care totuși o înșela. Bărbatul acesta turba de-a binelea la gândul că e vinovat, că lui nu-i stă în putință nici să primească și nici să-și dea brevet de virtute. Cu cât nevasta se arăta mai desăvârșită, cu atât creștea și turbarea lui. În cele din urmă nu și-a mai putut îndura vina și ce credeți c-a făcut? N-a mai înșelat-o? Nu. A omorât-o. Iată cum am avut prilejul să-l cunosc.

Situația mea era ceva mai de invidiat. Nu numai că nu riscam să ajung în tabăra criminalilor (mai cu seamă, nefiind însurat, nu puteam fi în primejdie să-miucid nevasta), dar, mai mult decât atât, le luam apărarea, cu condiția să fie buni ucigași, așa cum alții sunt buni sălbatici. Însuși felul în care-i apăram îmi dădea mari satisfacții. În viața mea profesională eram într-adevăr fără pată. N-am acceptat niciodată să fiu mituit, asta se înțelege de la sine, dar, mai mult decât atât, socoteam înjositoare orice fel de intervenție. Lucru și mai rar, n-am consimțit niciodată să-i măgulesc pe ziariști, spre a-i câștiga de partea mea, nici pe funcționarii a căror prietenie mi-ar fi putut fi de folos. Am avut pînă și norocul să mi se ofere de două sau de trei ori Legiunea de onoare, pe care mi-am putut îngădui s-o refuz cu o demnitate discretă, în care aflam adevărata mea răsplată. În sfîrșit, niciodată n-am luat bani de la săraci și nici n-am strigat lucrul ăsta pe toate drumurile. Să nu credeți, domnule, că vreau să mă laud spunându-vă toate astea. Căci nu aveam nici un merit: lăcomia, care, în societatea noastră, ține loc de ambiție, m-a făcut întotdeauna să râd. Ținteam mai sus; o să vedeți că, în cazul meu, expresia este exactă. Închipuiți-vă, așadar, mulțumirea de care aveam parte. Mă bucuram de propria mea fire și noi știm cu toții că asta-i fericirea adevărată, deși, pentru a ne liniști reciproc, ne prefacem uneori a osândi această plăcere sub numele de egoism. Mă bucuram cel puțin de acea parte a firii mele care reacționa cu atîta promptitudine la suferința văduvei și a orfanului încât, exercitându-se atît de des, ajunsese să pună stăpînire pe întreaga mea viață. De exemplu, îmi plăcea la nebunie să-i ajut pe orbi să treacă strada. Cum zăream un băț bâjbîind la colțul unui trotuar, dădeam fuga într-acolo, ajungeam uneori doar cu o clipă înaintea mîinii milostive care se întinsese către orb, îl răpeam oricărei alte solitudini, spre a-l conduce apoi cu blîndețe și hotărîre printre obstacolele circulației, către portul liniștit al trotuarului din față, unde ne despărțeam pradă aceleiași emoții. Îmi plăcea de asemenea să le dau lămuriri trecătorilor, să-i las să-și aprindă țigara de la țigara mea, să pun umărul spre a urni din loc vreo căruță prea încărcată, să împing la automobilul aflat în pană, să cumpăr ziarul de la o femeie din Armata Salvării și flori de la bătrîna vînzătoare, deși știam că le fură din cimitirul Montparnasse. Îmi plăcea, ah, îmi vine mai greu s-o spun, să dau de pomană. Un prieten al meu, bun creștin, recunoștea că primul sentiment pe care-l încerci când vezi apropiindu-se un cerșetor de casa ta e mai curînd neplăcut. Cu mine lucrurile stăteau mult mai rău: în asemenea ocazii eram de-a dreptul fericit. Dar mai bine să nu mai vorbim de asta.

Să vorbim mai bine de politețea mea. Era binecunoscută și totuși indiscutabilă, prilejuindu-mi neasemuite bucurii. Dacă aveam norocul, în unele dimineți, să pot ceda locul în autobuz sau în metrou cuiva care era limpede că-l merită, să ridic de jos un obiect ce-i scăpase din mîină vreunei doamne bătrîne și să i-l dau cu un zîmbet bine știut sau să cedez taxiul cuiva mai grăbit decât mine, eram fericit ziua întreagă. Trebuie să vă spun chiar că

Încercam o adevărată bucurie în acele zile când, transporturile publice fiind în grevă, aveam prilejul să-i iau cu mine în mașină din stațiile de autobuz pe unii dintre nefericiții mei concetățeni, care nu aveau altminteri cum să se întoarcă acasă. Să-mi cedez scaunul la teatru pentru ca o pereche să poată sta alături, să așez, în tren, valizele unei fete în plasa prea înaltă pentru ea, erau tot atâtea isprăvi pe care le săvârșeam mai des decât un altul, pentru că eram mai atent la prilejurile ce mi se ofereau și pentru că ele erau pentru mine tot atâtea plăceri îndelung gustate.

Treceam de asemenea drept un om generos, ceea ce și eram. În viața mea am dăruit multe lucruri, în public și în particular. Și, departe de a suferi când trebuia să mă despart de un obiect sau de o sumă de bani, încercam, dimpotrivă, nesecate plăceri, printre care stătea la loc de cinste o anumită melancolie iscată uneori de gândul zădărniceii tuturor acelor daruri și a ingratitudinii care, după toate probabilitățile, le va urma. Îmi făcea chiar atâta plăcere să dau, încât nu puteam suferi să văd în asta o obligație. Corectitudinea în chestiunile bănești mă plictisea de moarte și-i făceam față fără nici un chef. Voiam să fiu stăpânul mărinimiei mele.

V-am arătat doar câteva fapte mărunte, dar care vă vor face să înțelegeți plăcerea nesfârșită pe care o aflam în felul meu de viață și mai cu seamă în meseria mea. Să fii oprit, de pildă, pe sălile tribunalului, de nevasta unui acuzat pe care l-ai apărat numai din spirit de dreptate și din milă, adică fără să-i iei un ban, s-o auzi murmurând că prin nimic, dar absolut prin nimic nu-și va putea arăta recunoștința pentru ceea ce ai făcut pentru ei, să-i răspunzi atunci că era firesc să fi făcut așa, că oricine ar fi procedat la fel, să-i oferi chiar un mic ajutor, apoi, spre a curma toate acele efuziuni și a le păstra astfel întreaga valoare, să săruți mâna bieteii femeii și să pleci, credeți-mă, dragă domnule, înseamnă să te ridici mult mai sus decât ambițiosul de rând și să atingi acea culme unde virtutea nu se mai hrănește decât din ea însăși.

Să ne oprim pe aceste înălțimi. Înțelegeți acum ce voiam să spun afirmând că ținteam mai sus. Vorbeam tocmai de aceste culmi, singurele pe care pot trăi. Da, m-am simțit întotdeauna bine doar în situațiile nobile. Până și în cele mai mici amănunte ale vieții simțeam nevoia să mă depășesc. Preferam autobuzul metroului, trăsurile taxiurilor, iar la cafenea, mesele din stradă celor dinăuntru. Îmi plăceau avioanele sportive, care-ți îngăduie să zbori în înaltul cerului cu capul descoperit, iar pe vapor puteam fi văzut făcând nesfârșite plimbări pe dunetă. La munte ocoleam văile adânci, căutând crestele și podișurile înalte; întotdeauna mă dovedeam a fi cel puțin omul dealurilor. Dacă soarta m-ar fi silit să-mi aleg o meserie manuală, strungar sau tinichigiu, aș fi ales-o, puteți fi sigur, pe cea de a doua, ca să pot repara acoperișuri și să mă îmbăt astfel de înălțimi. Buncărele, calele, subteranele, grotel, prăpăstiile îmi făceau o silă nespūsă. Nutream chiar o ură cu totul specială împotriva speologilor, care aveau neobrăzarea să figureze în prima pagină a ziarelor și ale căror performanțe mă umpleau de scârbă. Să te căznești să ajungi la cota minus opt sute, cu riscul de a te pomeni cu capul înțepenit în crăpătura unei stânci (într-un sifon, cum spun acești inconștienți), mi se pare o ispravă vrednică de niște caractere pervertite sau grav bolnave, ba chiar o adevărată crimă.

Un balcon natural, aflat la cinci-șase sute de metri deasupra mării ce se zărește în depărtare scăldată în lumină, era dimpotrivă, locul unde respiram în voie, mai cu seamă dacă eram singur, mult deasupra celorlalți oameni, ce-mi apăreau atunci ca niște furnici. Înțelegeam ușor de ce predicile cu urmări

hotărâtoare și marile minuni au avut întotdeauna loc pe înălțimi. După părerea mea, meditația era cu neputință într-un beci sau într-o celulă de închisoare (în afară de cazul când se afla într-un turn cu perspectivă largă); în asemenea locuri nu făceai decât să mucegăiești. Și îl înțelegeam pe acel om care n-a mai vrut să fie călugăr pentru că fereastra chiliei sale, în loc să se deschidă, așa cum se așteptase, spre o priveliște întinsă, dădea către un zid. Eu unul, fiți sigur, nu mucegăiam. În fiecare clipă a zilei, în mine însumi și printre ceilalți, mă cățaram pe înălțimi, unde aprindeam focuri luminoase, primind vesele rugi de mulțumire, ce se înălțau până la mine. Și astfel, mă bucuram de viață și de propria-mi desăvârșire.

Profesiunea mea satisfăcea în chipul cel mai fericit această vocație pentru înălțimi. Mă scutea de orice amărăciune față de semenul meu, căruia îi puteam fi întotdeauna de folos, fără a-i datora vreodată ceva. Mă așeza deasupra judecătorului, care era judecat la rândul lui de mine, deasupra acuzatului, pe care-l sileam la recunoștință. Ascultați cu atenție cele ce vă voi spune, dragă domnule: trăiam fără să dau socoteală de nimic. Nu cădeam sub puterea niciunei judecăți, nu mă aflam pe scena tribunalului, ci undeva sus, sub bolți, ca acei zei ce sunt coborâți doar din când în când cu ajutorul unor scripeți, spre a transfigura acțiunea și a-i da un sens. La urma urmei, a trăi pe culmi rămâne totuși singurul mijloc de a te face văzut și adorat de mulțime.

Câțiva dintre bunii mei criminali ascultaseră, de altminteri, când uciseseră, de același imbold. Lectura ziarelor le aducea, fără îndoială, în trista situație în care se aflau, un fel de compensație amară. Ca mulți oameni, nu mai putuseră îndura anonimatul și această neliniște putuse, în parte, să-i împingă la acele neplăcute violențe. Pentru a te face cunoscut e de-ajuns să-ți ucizi portăreasa. Din nefericire, e vorba de o faimă efemeră, căci portăresele care ar trebui să fie și sunt ucise sunt destule la număr. Crima deține, fără încetare, primul rol pe scena lumii, dar criminalul nu-l joacă decât o clipă, fiind pe dată înlocuit. Victoria lui trecătoare e plătită prea scump. Dimpotrivă, apărându-i pe acești nefericiți care aspirau la celebritate, câștigai, în același timp și în aceeași măsură, dar cu mijloace mai economice, adevărata faimă. Asta mă și încuraja să depun eforturi vrednice de toată lauda ca să-i fac să plătească cât mai puțin: atât cât plăteau, plăteau întrucâtva în locul meu. Indignarea, talentul, emoția pe care le cheltuiau mă scuteau, în schimb, de orice datorie față de ei. Judecătorii pedepseau, acuzații ispășeau, iar eu, liber de orice îndatorire, în afara oricărei judecăți și a oricărei pedepse, tronam, liber, într-o lumină paradisiacă. Oare nu acesta-i paradisul, dragă domnule, viața trăită nemijlocit? Asta a fost viața mea. N-am avut niciodată nevoie să învăț să trăiesc: știam totul încă de la naștere. Există oameni pentru care esențialul e să afle cum să se ferească de semenii lor sau cum să cadă la înțelegere cu ei. Eu ajunsesem de mult la această înțelegere! În chipul cel mai firesc, știam să fiu familiar când trebuia, tăcut dacă era nevoie, dezinvolt sau grav, după împrejurări. De aceea mă bucuram de o mare popularitate și succesele mele în cercurile pe care le frecventam erau cum nu se poate mai numeroase. Aveam o înfățișare plăcută, mă arătam un dansator neobosit, dând totodată dovezi discrete de erudiție, izbuteam să iubesc, în același timp, lucru deloc ușor, dreptatea și femeile, practicam sporturile și artele frumoase: dar mă opresc aici, ca să nu bănuști că vreau să mă laud. Închipuiți-vă, în scurte cuvinte, un bărbat în puterea vârstei, cu o sănătate de fier, înzestrat cu toate darurile, îndemânatic în exercițiile fizice ca și în cele ale inteligenței, nici sărac, nici bogat, dormind bine și pe deplin mulțumit de sine însuși, sentiment

care de altminteri nu se vădea decât în purtarea lui sociabilă și fericită, și cred că veți fi de acord că am dreptate să vorbesc, cu toată modestia, de o viață izbutită.

Da, puține fapte au fost mai aproape de natură decât mine. Acordul meu cu viața era total, aderam la ea cu toată ființa mea, fără a refuza nimic din ironiile, din măreția și din servituțile ei. Mai cu seamă carnea, materia, fizicul, într-un cuvânt, care-i descumpănește sau îi descurajează pe cei mai mulți, în dragoste sau în singurătate, îmi aducea, fără să mă robească, bucurii statornice. Eram făcut pentru a avea un trup. De aici, acea armonie ce-mi era proprie, acea stăpânire de sine calmă pe care oamenii o simțeau și despre care-mi spuneau uneori că-i ajută să trăiască; tovărășia mea era căutată. Adesea, de pildă, mulți credeau că mă mai întâlneau cândva. Viața îmi venea întru întâmpinare, cu ființele și cu darurile ei; îi acceptam ofrandele cu mândrie și bunăvoință, într-adevăr, fiind atât de om, din plin și cu simplitate, mă socoteam oarecum supraom.

Mă trăgeam dintr-o familie onorabilă, dar modestă (tatăl meu fusese ofițer), și totuși, în anumite dimineți, v-o mărturisesc cu umilință, mă simțeam fiu de rege sau rug aprins. Era, vă rog să rețineți, altceva decât convingerea mea de fiecare zi că sunt mai inteligent decât ceilalți. O atare convingere, de altminteri, n-are nici o importanță, de vreme ce o împărtășesc atâția imbecili. Nu, eram atât de fericit, încât mă simțeam, îmi vine greu s-o spun, ales. Ales între toți, pentru acea îndelungă și stăruitoare reușită. Sentimentul acesta era, la urma urmei, rezultatul modestiei mele. Refuzam să pun asemenea reușită doar pe seama meritelor mele și nu puteam crede că îmbinarea într-o singură faptură, a unor calități atât de felurite și de mari, se putea datora numai întâmplării. De aceea, trăind fericit, mă simțeam, într-un anume fel, îndreptățit la fericire printr-un decret superior. Când vă voi spune că nu eram credincios, vă veți da mai bine seama cât de neobișnuită era acea convingere. Obișnuită sau nu, ea m-a făcut să mă ridic multă vreme deasupra existenței zilnice, și datorită ei am plutit, literalmente, la înălțime și asta ani de-a rândul, ani pe care trebuie să vă spun că-i regret și acum. Am plutit până-n seara când... Dar asta-i altă chestiune și mai bine să nu vorbim de ea. De altfel poate că exagerez. Mă simțeam bine în toate privințele, e adevărat, dar în același timp nimic nu mă mulțumea. Fiecare bucurie mă făcea să doresc alta. Trăiam astfel într-o necurmată petrecere. Mi se întâmpla să dansez nopți întregi, tot mai lacom de oameni și de viață. Uneori, în acele nopți târzii în care dansul, alcoolul subtil, simțămintele mele dezlănțuite și violenta uitare de sine a celorlalți mă cufundau într-o supremă beție, istovit și totodată fericit, mi se părea, la limita oboselii și timp de o clipă, că înțeleg, în sfârșit, taina ființelor și a lumii. Dar oboseala pierdea a doua zi și, o dată cu ea, taina; iar eu mă avântam din nou în vârtoare. Alergam astfel, gustând clipă de clipă fericirea dar nesăturându-mă niciodată de ea, fără a ști unde să mă opresc, până în ziua, până în seara, mai bine-zis, când muzica a tăcut și luminile s-au stins. Petrecerea la care am fost fericit.. Dar îngăduiți-mi să-l chem pe prietenul nostru, gorila. Dați din cap, în semn că-i mulțumiți, și mai cu seamă beți cu mine, căci am nevoie de simpatia dumneavoastră.

Văd că declarația mea vă uimește. N-ați simțit nicicând nevoia bruscă de simpatie, de ajutor, de prietenie? Da, bineînțeles. Eu am învățat să mă mulțumesc cu simpatia. O afli mai ușor și nici nu obligă la nimic. "Vă asigur de toată simpatia mea", iar în sinea ta îți și spui: "Și acum să trecem la altceva". E un sentiment de prim-ministru: îl ai pe nimica toată, după catastrofe. Cu

prietenia nu-i la fel. Se dobândește greu și numai cu timpul, dar când, în sfârșit, o ai, nu mai poți scăpa de ea cu una cu două și, vrând-nevrând, trebuie să-i faci față. Să nu credeți, mai cu seamă, că prietenii îți vor telefona în fiecare seară, așa cum s-ar cuveni, spre a ști dacă nu cumva ai hotărât să te sinucizi sau, pur și simplu, dacă nu simți nevoia unei tovărășii, dacă nu ai chef să ieși în oraș. Nu, dacă telefonează, o vor face tocmai în seara când nu ești singur și când viața e frumoasă. Cât privește sinuciderea, mai curând te vor îndemna la ea în virtutea a ceea ce, după părerea lor, ne datorăm nouă înșine. Căci să ne ferească Cerul, dragă domnule, ca prietenii noștri să aibă o părere prea bună despre noi! Altfel stau lucrurile cu cei care au datoria de-a ne iubi — vorbesc de rude sau de rudele prin alianță (ce expresie!). Aceștia rostesc întotdeauna cuvântul care trebuie sau, mai curând, cuvântul care te ucide; telefonează așa cum tragi cu pușca. Și nimeresc totdeauna în plin. În pieptul lor bate o inimă de mareșal.

Cum? Care seară? Ajung și acolo, dar vă rog să aveți răbdare. De altfel, într-un anume fel chiar despre asta-i vorba când pomenesc de prieteni și de rude. Vedeți dumneavoastră, mi s-a povestit cândva despre un om al cărui prieten fusese băgat la închisoare, iar el se culca în fiecare seară de-a dreptul pe dușumea, nevrând să se bucure de o bunăstare de care nu avea parte cel pe care-l iubea. Cine, dragă domnule, cine se va culca pe dușumea pentru noi? Dacă sunt în stare să fac asta? Aș vrea să fiu, voi fi în stare. Da, vom fi cu toții în stare într-o zi, și atunci vom fi mântuiți. Dar nu-i ușor, căci prietenia e uitucă sau neputincioasă. Vrea, dar nu poate. Sau nu vrea de-ajuns? Poate nu iubim îndeajuns viața? Ați observat că numai moartea ne trezește simțămintele? Cât de mult ne iubim prietenii ce tocmai ne-au părăsit, nu-i așa? Cât de mult ne admirăm dascălii care-au amuțit, cu gura plină de țărână? Omagiul se lasă rostit atunci în chipul cel mai firesc, omagiul pe care l-au așteptat poate de la noi întreaga lor viață. Dar știți de ce suntem întotdeauna mai drepti și mai generosi cu morții? Pentru o pricină foarte simplă! Nu le mai suntem datori cu nimic. Ei ne lasă deplină libertate, putem să procedăm în toată voia, rostind omagiul între un cocteil și întâlnirea cu o amantă nostimă, când tot n-aveam altceva mai bun de făcut. Le-am fi, totuși, datori cu ceva, și anume să ne amintim de ei, dar noi avem memoria scurtă. Nu, în prietenul care tocmai ne-a părăsit iubim doar mortul de curând dus la groapă, moartea dureroasă, emoția noastră, pe scurt, pe noi înșine!

Aveam un prieten pe care-l ocoleam cât puteam. Mă cam plictisea, și, pe deasupra, era și un tip moral. Dar când a început să agonizeze, fiți fără grijă, vechea noastră prietenie a înviat. N-am lipsit nici măcar o singură zi de la căpătâiul lui. A murit mulțumit de mine, strângându-mi mâinile. O femeie care se ținea scai de mine, dar în zadar, a avut bunul-gust să moară tânără. Pe dată i-am acordat în inima mea un loc de cinste. Iar când se întâmplă să se sinucidă cineva, Doamne, ce agitație plăcută! Telefonul sună, inima se revarsă, frazele sunt voit scurte, dar grele de subînțelesuri, durerea stăpânită și chiar, da, chiar putem surprinde în tonul nostru puțină autoacuzare!

Așa e omul, dragă domnule: are două chipuri, nu poate iubi fără să se iubească pe sine. Uitați-vă la vecinii dumneavoastră, dacă aveți fericirea să moară cineva în casa în care locuiți. Dormeau liniștiți în micul lor oraș și iată, de pildă, că moare pe neașteptate portarul. Pe dată îi vezi cum se trezesc, se agită, vor să afle cum s-a întâmplat, se înduioșează. Un mort sub tipar și spectacolul poate, în sfârșit, să înceapă. Ce vreți, au nevoie de tragedie, asta-i mărunta lor transcendență, aperitivul lor. Credeți că întâmplător am rostit

cuvântul portar? Aveam unul plin de toate metehnele, răutatea întruchipată, un monstru de meschinărie și de ură, ce l-ar fi scos din sărite și pe un sfânt. Nu-i mai vorbeam de mult, dar numai faptul că știam că există era de-ajuns spre a-mi întuneca obișnuita mulțumire. A murit și m-am dus la înmormântare. Vreți să-mi spuneți de ce? Cele două zile din ajunul înmormântării au fost, de altminteri, pline de interes. Nevasta portarului zăcea bolnavă în singura lor odaie și alături de ea fusese așezat pe niște capre coșciugul. Trebuia să ne luăm singuri scrisorile. Deschideam, spuneam: "Bună ziua, doamnă", ascultam elogiul defunctului, spre care portăreasa arăta cu mâna, apoi ne luam scrisorile. Nimic vesel în toate astea, nu-i așa? Totuși, întreaga casă s-a perindat prin cămăruța care duhnea a fenol. Și locatarii nu-și trimiteau servitorii, o nu, ci se grăbeau să profite ei înșiși de asemenea chilipir. Servitorii, de altfel, făceau același lucru, dar pe ascuns. În ziua înmormântării s-a văzut că sicriul era prea mare pentru ușa odăii. "O, dragul de el, spunea din patul ei portăreasa, extaziată și îndurerată în același timp, ce înalt era!" "Nu vă îngrijiți, doamnă, răspundea unul dintre ciocli, o să-l scoatem îndată, în picioare!" L-au scos, în picioare, și apoi l-au culcat, iar eu am fost singurul (alături de un om de serviciu de la o crâșmă, cu care am înțeles că răposatul își bea în fiecare seară paharul de vin) care am mers până la cimitir și am azvârlit flori peste acel sicriu, ce m-a uimit de altfel prin bogăția lui. Apoi i-am făcut o vizită portăresei și am primit mulțumirile ei de tragediană.

Pentru care pricină am făcut toate astea, spuneți-mi? Pentru una singură: mi-am luat aperitivul.

L-am înmormântat și pe un vechi colaborator al Asociației Avocaților. Un mic slujbaș, disprețuit de toată lumea, căruia îi strângeam întotdeauna mâna. În instituția în care lucram strângeam de altminteri mâna tuturor și asta ori de câte ori se ivea prilejul. Felul meu de a fi, simplu și cordial, îmi câștiga, fără prea mare osteneală, simpatia tuturor, fără de care nu mă puteam simți mulțumit. La înmormântarea de care vorbesc, decanul nostru nu binevoise să vină. Eu, în schimb, da, și încă în ajunul unei călătorii, lucru de altminteri subliniat de toată lumea. Știam că prezența mea va fi remarcată și comentată în chip favorabil. Atunci, înțelegeți, nici chiar ninsoarea ce cădea în ziua aceea nu m-a putut face să dau îndărăt.

Cum? Ajung și acolo, nu vă temeți, ba chiar, într-un fel, tocmai despre asta vorbesc. Dar îngăduiți-mi mai întâi să vă arăt cum portăreasa mea, care se ruinase tot cumpărând la crucifixe din lemn de stejar ferecat cu argint, spre a-și savura și mai bine emoția, o lună mai târziu s-a apucat să trăiască cu un fante cu voce frumoasă. O stâlcea în bătai, ea țipa ca din gură de șarpe, apoi tipul deschidea fereastra și începea să urle romanța lui preferată: *Femei, cât sunteți de frumoase!* "Se întrec cu gluma", spuneau vecinii. Dar vă întreb eu, adică de ce se întreceau cu gluma? Bun, toate aparențele erau împotriva baritonului nostru precum și împotriva portăresei. Dar nimic nu dovedește că nu se iubeau. Nimic nu dovedește, pe de altă parte! că nu-și iubea soțul. Când fantele își luă zborul, cu gâtleejul și cu brațele obosite, ea, ca o nevastă credincioasă ce era, a început din nou să-l înalțe în slăvi pe răposat. La urma urmei, știu atâtea care, în ciuda aparențelor, nu sunt nici mai statornici, nici mai sinceri. Am cunoscut un bărbat care și-a dat douăzeci de ani din viață unei zăpăcite, sacrificându-i totul, prietenii, munca lui, până și o existență decentă, și care a recunoscut într-o seară că n-o iubise niciodată. Se plictisea, asta era totul, se plictisea, ca majoritatea oamenilor. De aceea își făurise cu bună știință o viață plină de complicații și drame. Fiecare vrea neapărat să i se

întâmplă ceva; așa se explică cele mai multe din legămintele omenеști. Fiecare vrea să i se întâmplă ceva, chiar dacă acel ceva înseamnă servitute fără dragoste, război sau moarte. Trăiască, așadar, înmormântările.

Eu n-aveam nici măcar această scuză. Nu mă plictiseam, pentru că eram deasupra tuturor. În seara de care vă vorbesc pot chiar să spun că mă plictiseam mai puțin ca oricând. Nu, nu doream câtuși de puțin să mi se întâmplă ceva. Și totuși... Vedeți, dragă domnule, era o frumoasă seară de toamnă, caldă în oraș, umedă deasupra Senei. Se lăsa noaptea, cerul era încă luminat la apus, dar începea să se întunece, felinarele aveau o strălucire palidă. Urcam încet pe chei, pe malul stâng al Senei, către Podul Artelor. Fluviul licărea ușor între prăvăliile închise ale anticarilor. Pe chei era lume puțină: Parisul cina la acea oră. Călcam pe frunzele galbene și prăfuite care aminteau încă de vară. Cerul se acoperea treptat cu stele, pe care le zăream doar la răstimpuri, atât cât mă aflam între două felinare. Mă bucuram de tăcerea aceasta, de blândețea serii, de orașul pustiu. Eram mulțumit. Avusesem o zi bună: un orb, reducerea de pedeapsă pe care o nădăjduiam, calda strângere de mână a clientului meu, câteva fapte mărinimoase și, în cursul după-amiezii, o strălucită improvizație în fața câtorva prieteni despre asprimea clasei noastre conducătoare și despre ipocrizia elitelor.

M-am dus pe Podul Artelor, pustiu la acea oră, spre a privi fluviul care abia se mai zărea în întunericul ce se lăsase de-a binelea. Cu fața către Vert-Galant, dominam întreaga insulă. Simțeam cum mă năpădește un uriaș sentiment de putere și, cum să vă spun, de împlinire, care-mi umplea inima de o nemărginită bucurie. M-am îndreptat de spate și tocmai mă pregăteam să-mi aprind o țigară, țigara pe care o fumezi când ești mulțumit, dar, chiar în clipa aceea, în spatele meu cineva a izbucnit în râs. Uimit, m-am uitat repede într-acolo: dar nu era nimeni. M-am dus până la parapet: nu se vedea nici o șalupă, nici o barcă. M-am întors iar cu fața către insulă și din nou am auzit în spatele meu acel râs, puțin mai îndepărtat, ca și cum ar fi coborât în josul fluviului. Stăteam acolo, nemișcat. Râsul descreștea, dar îl auzeam încă limpede în spatele meu, venit de nicăieri sau poate din apă. În același timp, îmi simțeam bătaile grăbite ale inimii. Vă rog să mă înțelegeți bine, râsul acela nu avea nimic misterios în el, era un râs sănătos și firesc, aproape prietenos, care nu făcea decât să pună lucrurile la locul lor. Curând, de altminteri, n-am mai auzit nimic. Am luat-o din nou pe chei, am apucat-o pe strada Dauphine, mi-am cumpărat țigări, deși n-aveam nevoie. Eram buimăcit, respiram cu greutate. Seara i-am telefonat unui prieten, care lipsea însă de-acasă. Șovăiam dacă să mai ies sau nu, când deodată am auzit râsul chiar sub fereastra mea. Am deschis-o. În stradă, câțiva tineri se despărțeau, veseli. Am închis fereastra ridicând din umeri: mă voi apuca să studiez dosarul care mă așteaptă. M-am dus la baie să-mi iau un pahar cu apă. Chipul meu surâdea în oglindă, dar zâmbetul lui mi s-a părut echivoc...

Cum? Iertați-mă, mă gândeam la altceva. O să ne vedem, fără îndoială, mâine. Mâine, da, așa am spus. Nu, nu, nu mai pot rămâne. De altfel, trebuie să-i dau o consultație ursului acela de colo. Sunt sigur că-i un om de treabă, iar poliția îl hăituiește rău de tot, din pură perversitate. Găsiți că are un cap de ucigaș? Fiți sigur că are exact capul care i se potrivește. Se îndeletnicește cu spargerile, și veți fi surprins când veți afla că acest om al cavernelor s-a specializat în traficul de tablouri. În Olanda, toată lumea e specialistă în pictură și în lalele. Tipul ăsta, în ciuda înfățișării lui modeste, e autorul celui mai celebru furt de tablouri. Care? Vă voi spune poate cândva. Să nu vă mire că

știu asemenea lucruri. Deși sunt judecător-penitent, în timpul meu liber, din pură plăcere, fac pe consilierul juridic al acestor oameni de treabă. Am studiat legile țării și mi-am înjghebat o clientelă în mahalaua asta unde nimeni nu-ți cere diploma. Nu era lucru ușor, dar inspir încredere, nu-i așa? Știu să râd deschis, să strâng mâna cu putere și astea sunt tot atâtea atuuri. Și apoi am dus la bun sfârșit câteva cazuri grele, din interes, în primul rând, dar și din convingere. Dacă hoții și codoșii ar fi mereu și pretutindeni condamnați, oamenii cinstiți s-ar crede cu toții și întotdeauna nevinovați, dragă domnule. Și, după părerea mea — iată că mă apropii de subiectul nostru — tocmai asta nu trebuie să se întâmple. Altminteri, am avea de ce râde.

Scumpul meu compatriot, vă sunt cu adevărat recunoscător pentru curiozitatea dumneavoastră. Totuși, povestea mea e cât se poate de simplă. Aflați, de vreme ce sunteți atât de dornic să știți, că timp de câteva zile, m-am gândit uneori la acel râs. Din când în când mi se părea că-l aud râsund undeva în mine. Dar de obicei mă gândeam, și fără nici o greutate, la altceva.

Trebuie totuși să recunosc că n-am mai pus piciorul pe cheiurile Parisului. Când treceam pe acolo, în mașină sau în autobuz, în mine se făcea tăcere. Cred că așteptam ceva. Treceam peste Sena, nu se întâmpla nimic și respiram ușurat. Tot pe atunci am avut și o seamă de neplăceri cu sănătatea. Nimic precis, o stare depresivă, dacă vreți, o anumită dificultate de a-mi regăsi buna dispoziție. Am fost la câțiva medici care mi-au prescris întăritoare. Eram un timp mai bine, apoi mă simțeam iar rău. Viața nu mi se părea ușoară: când trupul e trist, sufletul lânzește. Uitasem parcă într-o oarecare măsură acel lucru pe care nu-l învățasem niciodată și pe care-l știam atât de bine: să trăiesc. Da, cred că atunci a început totul.

Dar nici în seara asta nu mă simt în formă. Îmi compun chiar cu oarecare dificultate frazele. Vorbesc parcă mai puțin bine ca de obicei și cuvintele mele șovăie. De vină e vremea, fără îndoială. Se respiră greu, aerul e atât de apăsător încât îmi simți cum îți strivește pieptul. V-ar supăra, scumpul meu compatriot, dacă am ieși să ne plimbăm puțin prin oraș? Mulțumesc.

Cât de frumoase sunt canalele seara! Îmi place răsuflarea apei mucedă, mirosul frunzelor uscate care putrezesc în canal și acela, funebru, ce urcă dinspre șalupele pline cu flori. Nu, nu, gustul ăsta n-are nimic morbid, credeți-mă. Dimpotrivă, e vorba de o hotărâre a mea. Adevărul e că fac tot ce-mi stă în putință ca să admir aceste canale. Căci locul pe care-l iubesc cel mai mult pe lume e Sicilia, acum m-ați înțeles, dar privită numai din vârful Etnei, pe lumină, de acolo de unde insula și marea ți se aștern la picioare. Și Java, dar numai în perioada alizeelor. Da, am fost acolo în tinerețe. În general îmi plac toate insulele. Le stăpânești mai ușor.

O casă frumoasă, nu-i așa? Capetele pe care le vedeți înfățișează doi sclavi negri, E o firmă. Casa aparține unui negustor de sclavi. Oho! în vremurile acelea se juca cu cărțile pe față! Oamenii nu se sfiau să spună în gura mare: "Iată, sunt bogat, fac negoț cu sclavi, vând carne neagră". Mai vedeți azi pe cineva mărturisind deschis că asta-i este meseria? Ce scandal s-ar mai isca! Parcă-i aud de aici pe confrății mei parizieni. Căci în chestiunea asta sunt de neînduplecat, și n-ar șovăi să pună în circulație două-trei manifeste, ba poate chiar mai multe. Gândindu-mă bine, cred că și eu mi-aș pune semnătura lângă a lor. Suntem împotriva sclaviei! Că n-avem încotro și am introdus-o la noi

acasă sau în uzine, asta-i una și lucrul e firesc, dar ar fi culmea să te mai și lauzi cu ea.

Știu că nu ne putem lipsi de a pune stăpânire peste ceilalți sau de a ne lăsa slujiți. Fiecare om are nevoie de sclavi așa cum are nevoie de aer. Să poruncești e ca și cum ai respira, nu credeți? Până și cei mai nenorociți ajung să respire. Chiar și cel din urmă om din societate își are măcar perechea sau copilul său. Dacă e burlac, un câine! Esențial e să te poți înfuria fără ca celălalt să aibă dreptul să-ți răspundă. "Un copil nu-i răspunde tatălui său!" — cunoașteți formula. Într-un sens, e o formulă ciudată. Cui i-ai putea răspunde în lumea asta dacă nu celui pe care-l iubești? Într-alt sens, e convingătoare. Trebuie totuși ca cineva să aibă ultimul cuvânt. Altminteri, oricărui argument i se poate opune un altul și discuția nu s-ar mai termina niciodată. Puterea, dimpotrivă, le rezolvă pe toate. Ne-a trebuit multă vreme, dar până la urmă am izbutit să înțelegem atâta lucru. Cred că ați observat, de pildă, că bătrâna noastră Europă a început, în sfârșit, să filosofeze așa cum se cuvine. Nu mai spunem, ca în străvechile timpuri naive: "Gândesc așa. Ce obiecții îmi aduceți?" Am devenit lucizi. Am înlocuit dialogul prin comunicat. Acum spunem: "Acesta-i adevărul. N-aveți decât să-l discutați, asta nu ne interesează câtuși de puțin. Dar peste câțiva ani veți avea de a face cu poliția, care vă va arăta că eu am dreptate".

Acum totul a devenit limpede pe iubita noastră planetă. Ne cunoaștem, știm de ce suntem în stare. Iată, de pildă — ca să vă dau și alte exemple — eu am ținut întotdeauna să fiu slujit cu surâsul pe buze. Dacă slujnica era tristă, întreaga mea zi era stricată. Avea, fără îndoială, dreptul să nu fie veselă. Dar îmi spuneam că era mai bine pentru ea să-și facă slujba râzând decât plângând. De fapt se dovedea a fi mai bine pentru mine. Fără să pară prea strălucit, raționamentul meu nu era totuși cu desăvârșire lipsit de temei. Refuzam întotdeauna să mănânc la restaurantele chinezești. De ce? Pentru că asiaticii, când tac, și în prezența albilor, au adesea o expresie plină de dispreț. Firește, au aceeași înfățișare și când servesc. Cum să te mai poți bucura de puiul în pojghița de lac și mai ales cum să mai gândești, privindu-i, că ai dreptate?

Între noi fie zis, sclavia, de preferință surâzătoare, e inevitabilă. Dar lucrul nu trebuie recunoscut. Dacă cineva ține cu orice chip să aibă sclavi, nu-i oare preferabil să-i numească oameni liberi? Mai întâi din principiu, apoi pentru a le lăsa speranța. Merită și ei atâta compensație, nu-i așa? Astfel, vor continua să suradă iar noi vom rămâne cu conștiința senină. Altminteri, am fi siliți să ne schimbăm părerea despre noi înșine, am înnebuni de durere sau, mai știi, am învăța chiar ce-i modestia. De aceea, jos cu firmele, iar asta-i de-a dreptul scandalosă. Dacă toți s-ar apuca să facă mărturisiri, dacă și-ar da în vileag adevărata meserie și identitate, nu știu cum ne-am mai descurca. Închipuiți-vă niște cărți de vizită pe care ar scrie: "Dupont, filosof fricos sau proprietar creștin sau umanist adulterin" — căci avem de unde alege. Ar fi iadul pe pământ. Da, cred că așa e în iad: peste tot străzi cu firme și nimănui nu-i este cu putință să se justifice. Ești etichetat o dată pentru totdeauna.

Gândiți-vă puțin, de pildă, scumpul meu compatriot, cum ar arăta firma dumneavoastră. Văd că tăceți. Nu-i nimic, o să-mi răspundeți mai târziu. Pe-a mea mi-o știu, în orice caz: un chip cu două fețe, un prea frumos Janus și, deasupra, deviza casei: "Nu vă încredeți în mine". Iar pe cărțile mele de vizită parcă și văd scris: "Jean-Baptiste Clamence, comedian". La puțin timp după seara de care v-am vorbit, am făcut o descoperire. Ori de câte ori mă

despărteam de un orb după ce-l ajutasem să traverseze strada, îl salutam. Era limpede că salutul meu nu i se adresa lui, de vreme ce el nu putea să-l vadă. Atunci cui îi era destinat? Publicului. Îmi jucasem rolul și acum salutam. Destul de bine, nu găsiți? Într-altă zi, cam în aceeași vreme, i-am răspuns unui automobilist care-mi mulțumea pentru că-l ajutasem, că nimeni n-ar fi făcut la fel. Voisem, bineînțeles să-i dau un răspuns oarecare. Dar acel lapsus nefericit mi-a rămas multă vreme pe suflet. Hotărât lucru, în ce privește modestia, era greu să mă întrecă cineva!

Trebuie să recunosc cu toată umilința, scumpul meu compatriot, că de când mă știu am fost întotdeauna peste măsură de vanitos. Eu, eu, eu, iată refrenul prețioasei mele vieți, care răzbătea în tot ce spuneam. N-am putut niciodată vorbi altfel decât lăudându-mă, mai cu seamă că o făceam cu o anume discreție zgomotoasă a cărei taină o cunoșteam ca nimeni altul. E adevărat că am trăit întotdeauna ca un om liber și puternic. Mă simțeam liber față de toți pentru excelentul motiv că nu-mi recunoșteam nici un egal. Nu numai că m-am socotit întotdeauna mai inteligent decât toți ceilalți — asta v-am spus-o — dar și mai sensibil, și mai îndemnatic, trăgător de elită, șofer fără pereche, amant excepțional. Chiar și într-un domeniu în care-mi puteam ușor verifica inferioritatea, ca tenisul, de exemplu, pe care nu-l jucam prea strălucit, îmi plăcea să cred că, dacă aș fi avut timpul să mă antrenez, i-aș fi întrecut chiar și pe jucătorii de mâna întâi. Mă socoteam superior în toate, de unde și bunăvoința și seninătatea mea. Când mă ocupam de ceilalți oameni, o făceam din pură condescendență și în deplină libertate, drept pentru care întregul merit îmi revenea tot mie: dragostea pe care mi-o purtam se mai înălța cu o treaptă.

Alături de alte câteva, am descoperit toate aceste adevăruri evidente în perioada care a urmat serii de care v-am vorbit. Nu de îndată și nici în chip foarte limpede. A trebuit mai întâi să-mi recapăt memoria. Treptat, lucrurile au devenit mai limpezi și am învățat câte ceva din ceea ce până atunci mă mulțumisem doar să știu. În trecut fusesem întotdeauna ajutat de o uimitoare capacitate de a uita. Uitam totul și în primul rând propriile mele hotărâri. De fapt, pentru mine nimic nu avea însemnătate.

Bineînțeles că, silit de împrejurări, îmi îndreptam atenția către război, sinucidere, dragoste, mizerie, dar numai într-un chip politicos și superficial. Uneori mă prefăceam plin de interes pentru o cauză cu totul străină de viața mea de fiecare zi. Totuși, rămâneam deoparte, în afară, bineînțeles, de situațiile când îmi era amenințată propria-mi libertate. Cum să vă spun? Era ca și cum totul ar fi alunecat. Da, totul aluneca de pe mine. Să fim însă drepti: se întâmpla uneori ca uitarea mea să fie vrednică de toată lauda. Sunt sigur că ați observat că există oameni credincioși care se străduie să ierte toate jignirile ce li s-au adus și care le iartă, într-adevăr, dar nu le uită niciodată. Eu, în schimb, nu eram în stare să iert jignirile, dar până la urmă le uitam întotdeauna. Cei ce se socoteau dușmăniți de mine nu-si mai veneau în fire când se pomeneau salutați cu surâsul pe buze. Unii îmi admirau atunci noblețea sufletească, alții îmi disprețuiau lașitatea, fără a se gândi că motivul purtării mele era mult mai simplu: uitasem până și cum îi cheamă. Aceeași infirmitate care mă făcea indiferent sau ingrat era, de data aceasta, pricina mărinimiei mele.

Trăiam, așadar, fără nici o altă continuitate, în afară de una singură: eu-eu-eu. De pe o zi pe alta, femeile, de pe o zi pe alta, virtutea sau viciul, totul de pe o zi pe alta, precum câinii, dar în fiecare zi eu însumi, veghind neobosit.

Înaintam astfel la suprafața vieții, prins în cuvinte, spre a spune așa, niciodată în realități. Cărți citite în grabă, prieteni iubiți în grabă, orașe străine străbătute în grabă, femei posedate în grabă: tot atâtea gesturi izvorâte din plictiseală sau din distracție. Oamenii mă urmau, încercau să se agațe, dar nu aveau de ce și erau nenorociți. Ei. Căci eu uitam. Nu mi-am amintit niciodată decât de mine însumi.

Treptat, memoria mi-a revenit totuși. Sau, mai bine-zis, m-am dus eu către ea și astfel am aflat amintirea care mă aștepta. Înainte de a vorbi de asta, îngăduiți-mi, scumpul meu compatriot, să vă dau câteva exemple (ce vă vor sluji, sunt sigur) în legătură cu ceea ce am descoperit în cursul cercetării mele.

Într-o zi, când, conducându-mi mașina, demaram pe verde cu o întârziere de o secundă, și în timp ce răbdătorii noștri concetățeni claxonau puternic și neîntrerupt în spatele meu, mi-am amintit dintr-o dată de o altă întâmplare, survenită în împrejurări asemănătoare. O motocicletă condusă de un om mic de statură și uscățiv, purtând ochelari și pantaloni de golf, mă depășise și se opri în fața mea, pe roșu. Stopând, omulețul blocase motorul și se străduia în zadar să-l pună iar în mișcare. Pe verde, i-am cerut, cu obișnuita mea politețe, să se dea la o parte cu motocicleta, ca să pot trece. Omulețul se chinuia înainte, străduindu-se să pună motorul în mișcare. Conform regulilor amabilității pariziene mi-a răspuns, așadar, să mă duc la dracu. Am insistat, tot politicos, dar cu o ușoară enervare în glas. Pe dată am putut afla că dacă nu mă potolesc n-o să-mi fie bine. În acest timp în spatele meu s-au auzit câteva claxoane. Cu și mai multă hotărâre l-am rugat pe interlocutorul meu să fie civilizat și să nu mai împiedice circulația. Arțagosul personaj, scos fără îndoială din sărite de încăpățânarea motorului său, mă informă că dacă mi s-a făcut poftă de o bătaie soră cu moartea mi-o va da cu dragă inimă. Atâta cinism m-a umplut de o sfântă mânie și am coborât din mașină cu gândul să-i trag o chelfăneală acelui bătăran. Nu cred că sunt laș (dar câte nu credem când e vorba de noi înșine!), îmi depășeam cu un cap adversarul, iar mușchii mă slujiseră întotdeauna. Sunt convinși și acum că până la urmă nu eu aș fi fost cel bătut. Dar nu apucasem bine să cobor, că din mulțimea ce începuse să se adune a și ieșit un individ. Repezindu-se la mine, mi-a strigat că sunt o lepădătură și că nu-mi va îngădui să lovesc un om care, aflându-se pe motocicletă, nu se poate apăra. M-am întors către acel viteaz, dar n-am apucat să-l văd. Chiar în acea clipă am auzit motocicleta pornind și am primit o lovitură puternică peste ureche. Până s-apuc să mă dezmeticesc, motocicleta era departe. Buimac, m-am îndreptat mașinal spre bravul d'Artagnan, dar, în aceeași clipă, din șirul nesfârșit de vehicule s-a pornit un concert exasperat de claxoane. Eram din nou pe verde. Atunci încă zăpăcit, în loc să-l scutur puțin pe individul care strigase la mine, m-am întors cuminte la mașină și am demarat, în timp ce imbecilul mă blagoslovea cu un "nenorocitul" de care mi-aduc aminte până azi.

Întâmplare lipsită de importanță, veți spune. Desigur. Numai că mi-a trebuit multă vreme s-o uit. Aveam, totuși, scuze. Mă lăsasem lovit fără să răspund dar nu puteam fi acuzat de lașitate. Surprins, încolțit din două părți, îmi pierdusem capul, iar claxoanele mă zăpăciseră și mai mult. Totuși, mă simțeam nefericit de parcă onoarea mi-ar fi fost terfelită pe vecie. Mă vedeam în închipuire urcând în mașină, fără nici cea mai mică reacție, sub privirile ironice ale unei mulțimi cu atât mai bucuroase cu cât în acea zi purtam, îmi amintesc prea bine, un costum albastru foarte elegant, în urechi îmi suna din nou acel "nenorocitul" care totuși, mi se părea întemeiat. Dădusem înapoi în

public. De vină fuseseră împrejurările, e drept, dar împrejurări există totdeauna. Cu întârziere, îmi apărea limpede ce-ar fi trebuit să fac. Mă vedeam doborându-l la pământ cu un pumn zdravăn pe d'Artagnan, urcându-mă în mașină, urmărindu-l pe nespălatul care mă lovise, ajungându-l din urmă, imobilizându-i motocicleta la marginea trotuarului, luându-l deoparte și dându-i chelfăneală pe care o merita din plin. Acest film, cu câteva variante, s-a desfășurat de sute de ori în închipuirea mea. Dar era prea târziu și timp de câteva zile am clocit în mine o ciudă plină de venin.

Iar a început să plouă. Nu vreți să ne oprim sub acest portic? Așa. Ce spuneam? Ah, da! vorbeam despre onoare. Așadar, când mi-am amintit de această întâmplare, am înțeles exact ce însemna ea pentru mine: visul meu nu rezistase la proba faptelor. Visasem, lucrul îmi era acum limpede, să fiu un om complet, care să se facă respectat atât în persoană cât și în meseria sa. Dacă vreți, un om care ar fi jumătate Cerdan și jumătate de Gaulle. Pe scurt, voiam să domin în toate privințele. De aceea marea mea cochetărie consta în a-mi arăta mai curând îndemânarea fizică decât talentele intelectuale. Dar după acea lovitură primită în public, la care nu reacționasem nici într-un fel, nu-mi mai era cu puțință să mă complac în frumoasa imagine pe care mi-o făurisem despre mine însumi. Dacă aș fi fost prietenul adevărului și al inteligenței, așa cum pretindeam că sunt, nici nu mi-ar fi păsat de întâmplarea aceea, demult uitată de cei care asistaseră la ea. Cel mult nu mi-aș fi putut ierta că mă înfuriasem pentru o nimica toată și că, furios fiind, îmi pierdusem prezența de spirit, nemaștiind face față consecințelor mâniei mele. În schimb, singurul meu gând era cum să mă răzbun, să lovesc și să înving, ca și cum adevărata mea dorință n-ar fi fost să mă știu cea mai inteligentă și cea mai generoasă făptură de pe pământ, ci numai să pot bate pe cine-mi place, să fiu cel mai puternic și asta la modul cel mai elementar. Adevărul e, și dumneavoastră o știți prea bine, că orice bărbat inteligent visează să fie gangster și să stăpânească societatea numai prin violență. Cum lucrul nu-i chiar atât de ușor pe cât ne-am putea închipui citind romane de specialitate, de obicei apelăm la politică, grăbindu-ne să ne înscriem în partidul cel mai crud. Ce importanță mai poate avea, nu-i așa, faptul că-ți înjosești spiritul, de vreme ce astfel ajungi să fii stăpân peste toți ceilalți? Și iată cum începeam să descopăr în mine dulci vise de aspirare.

Îmi dădeam astfel seama că nu eram de partea a celor vinovați, a celor acuzați, decât exact în măsura în care lucrul nu-mi pricinuia nici un neajuns. Vinovăția lor mă făcea elocvent pentru că nu eu îi căzusem victimă. Când eram amenințat, nu numai că, la rândul meu, deveneam judecător, ci mai mult decât atât, mă preschimbam într-un despot mânios care voia, în afara oricărei legi, să-l doboare pe făptaș, silindu-l să îngenuncheze în fața lui. După o asemenea constatare, scumpul meu compatriot, e greu să mai crezi cu tot dinadinsul că ești chemat să sprijini dreptatea și să fii apărătorul văduvei și al orfanului. Fiindcă văd că ploaia se întetește și mai putem sta de vorbă, voi îndrăzni să vă mărturisesc o nouă descoperire pe care, tot scormonind în amintire, am făcut-o la puțină vreme după aceea. Să ne așezăm pe banca asta, la adăpost. Sunt secole de când fumătorii de pipă privesc de aici aceeași ploaie căzând peste aceleași canale. Lucrul pe care vreau să vi-l povestesc e ceva mai delicat. E vorba de o femeie. Trebuie, mai întâi, să știți că am avut întotdeauna, și fără prea mare osteneală, succes la femei. Nu spun că am izbutit să le fac fericite și nici măcar că prin ele am izbutit să fiu fericit. Nu, am avut succes, pur și simplu. Îmi atingeam scopul atunci când voiam eu.

Închipuiți-vă, găseau că am farmec! Știți ce înseamnă să ai farmec: vezi limpede că ți se răspunde da, fără ca tu să fi pus propriu-zis vreo întrebare. Așa mi se întâmpla și mie pe atunci. Vă miră, nu? De ce nu recunoașteți? Cu mutra mea de-acum, e firesc să vă mire. Dar vai, după o anumită vârstă, orice om e răspunzător de chipul său. Al meu... Dar asta n-are nici o importanță. Un fapt e sigur: femeile găseau că am farmec, lucru de care profitam.

Nu o făceam totuși în mod calculat; eram de o totală bună-credință sau aproape. Raporturile mele cu femeile erau firești, plăcute, fără complicații, cum se spune de obicei. Nu mă foloseam de nici un fel de vicleșug, în afară doar de unul fățiș, în care ele văd un omagiu. Îmi plăceau, cum se spune, ceea ce e totuna cu a zice că n-am iubit nici una, niciodată. Am găsit întotdeauna atitudinea misoginului vulgară și prostească și aproape pe toate femeile pe care le-am cunoscut le-am socotit mai bune decât mine. Totuși, așezându-le atât de sus, mai des m-am slujit de ele decât le-am slujit. Greu de înțeles, nu-i așa?

Știu, iubirea adevărată e lucru cu totul excepțional, ea nu se întâlnește decât cam de două ori la o sută de ani. În restul timpului, iubim din vanitate sau din plictiseală. Eu unul, pot s-o spun, nu eram în nici un caz Călugărița portugheză. N-am inimă de piatră, ci, dimpotrivă, mă înduioșez lesne și plâng ușor. Numai că toate aceste porniri sunt întotdeauna întoarse către mine însumi, toate înduioșările mele nu mă privesc decât pe mine. La urma urmei, mint când spun că n-am iubit niciodată. Toată viața am avut, totuși, o mare dragoste: dragostea de mine însumi. În această privință, după inevitabilele dificultăți ale adolescenței, m-am lămurit cât se poate de repede: viața mea amoroasă era dominată cu totul de senzualitate. Femeia era pentru mine doar un obiect de plăcere, pe care mi-l cuceream. La asta eram ajutat de fizicul meu: natura a fost generoasă cu mine. Mă mândream cu el și îmi ofeream cu ajutorul lui cât mai multe satisfacții, despre care n-aș mai ști să spun dacă erau satisfacțiile plăcerii sau cele ale performanței. Bun, veți spune că și acum nu fac altceva decât să mă laud. Sunt de acord cu dumneavoastră și mă mândresc cu atât mai puțin, cu cât de data asta laudele mele sunt întemeiate.

Senzualitatea mea — pentru a nu vorbi decât de ea — era întotdeauna atât de reală încât, fie și numai pentru o aventură de zece minute, m-aș fi lepădat fără să stau pe gânduri de propriii mei părinți, chiar dacă după aceea m-aș fi căit amar. Dar ce spun? Aș fi făcut asta mai cu seamă pentru o aventură de zece minute și mai ales dacă aveam siguranța că totul se termină aici. Aveam, bineînțeles și eu principiile mele, de pildă nu m-aș fi atins pentru nimic în lume de nevasta unui prieten. Numai că, în chipul cel mai sincer, prietenia mea pentru soț înceta cu câteva zile înainte. Poate că n-ar trebui să numesc asta senzualitate. Căci adevărata senzualitate nu-i respingătoare. Să fim indulgenți și să spunem că e vorba de o infirmitate, de un fel de incapacitate congenitală de a vedea în dragoste altceva decât actul. O infirmitate, la urma urmei, confortabilă. Unită cu facultatea mea de a uita, îmi favoriza libertatea. Totodată, datorită unui anume aer de detașare și de totală independență, ea îmi prilejuia noi succese! Tocmai pentru că nu eram romantic, dădeam firilor romanțioase cele mai temeinice pricini de visare. Căci prietenele noastre seamănă toate într-o anume privință cu Bonaparte: își închipuie că vor câștiga bătălia pe care toată lumea a pierdut-o.

Legăturile acestea îmi satisfăceau, de altminteri, nu numai senzualitatea, ci și patima jocului. Îmi plăcea să aflu în femei partenerile unui anume joc ce avea gustul inocenței. Căci nu pot suferi să mă plictisesc și din viață nu

prețuiesc decât clipele de destindere. Orice societate, oricât de strălucită, devine pentru mine foarte curând o adevărată povară, în timp ce cu femeile care mi-au plăcut nu m-am plictisit niciodată. Mi-e oarecum greu s-o spun, dar aș fi dat cu dragă inimă zece convorbiri cu Einstein în schimbul primei întâlniri cu o figurantă nostimă. E drept că la a zecea întâlnire tânjeam după Einstein sau după o lectură serioasă. În fond, marile probleme nu m-au preocupat niciodată decât în răstimpul dintre micile mele dezamăgiri. Și nu o dată mi s-a întâmplat ca, aflându-mă pe stradă și discutând pasionat cu prietenii, să pierd șirul argumentării, pentru că, tocmai în acea clipă, vedeam trecând o femeie frumoasă.

Așadar, jucam jocul. Știam că le plăcea să nu mergi de-a dreptul la țintă. Trebuia mai întâi să le faci conversație, să fii, cum spun ele, tandru. Frazele frumoase nu-mi lipseau, nu degeaba eram avocat, și nici privirile galeșe, căci în armată făcusem pe actorul. Schimbam adesea rolurile, dar întotdeauna era vorba de una și aceeași piesă. De exemplu, rolul în care le vorbeam de acea atracție de neînțeles, de acel "nu știu ce" care nu-și află nici o explicație, cu atât mai mult cu cât nu mai vreau să mă las atras de nici o femeie, căci sunt obosit de dragoste etc..." se dovedea întotdeauna eficace, deși era unul din cele mai vechi din repertoriu. Mai era și rolul în care mă desfășuram pe tema fericirii misterioase pe care nici o altă femeie nu mi-o mai dăduse vreodată, fericire poate fără viitor, da, cu siguranță fără viitor (căci e atât de greu de apărut!), dar care tocmai de aceea e de neînlocuit, îmi pusesem la punct mai cu seamă o mică tiradă, întotdeauna bine primită, pentru care sunt sigur că mă veți felicita. În esență, această tiradă afirma cu durere și semnare că sunt un nimic, că nu sunt vrednic de iubire, că viața mea e în afara acestor lucruri, că nu-i e dată fericirea obișnuită, fericire pe care, poate, mi-aș fi dorit-o mai mult ca orice, dar că, iată, este prea târziu. Cu privire la pricinile acestei întârzieri hotărâtoare păstram însă cea mai mare taină, știind că nimic nu-i mai plăcut decât să te culci cu misterul. De altminteri, într-un sens, credeam în tot ce spuneam, trăindu-mi cu adevărat rolul. Nu-i de mirare atunci că și partenerile mele începeau să și-l joace pe al lor, dându-și toată silința. Cele mai sensibile se străduiau să mă înțeleagă și o asemenea strădanie se sfârșea printr-o capitulare melancolică. Celelalte, mulțumite când vedeau că respect regulile jocului și că aveam delicatețea de a vorbi înainte de a acționa, treceau, fără să mai aștepte, la fapte. Iar eu câștigam și încă de două ori, de vreme ce-mi satisfăceam astfel nu numai dorința de a le avea, dar și dragostea pe care mi-o purtam, dovedindu-mi de fiecare dată puterea nemărginită.

Lucrul e atât de adevărat, încât chiar dacă mi se întâmpla ca unele să nu-mi ofere decât o plăcere mediocră, încercam totuși să reiau din când în când legătura cu ele, ajutat, fără îndoială, de acea stranie dorință pe care o favorizează absența urmată de o complicitate brusc regăsită, dar și pentru a-mi dovedi mie însumi că legătura noastră rezistă și că depinde numai de mine s-o întăresc. Uneori le puneam chiar să jure că nu vor mai aparține nici unui alt bărbat, spre a-mi potoli, o dată pentru totdeauna, neliniștea în această privință. Dar era o neliniște la care nici inima și nici imaginația nu erau părtașe. Într-adevăr, în mine era atât de înrădăcinată o anume pretenție, încât îmi era cu neputință să-mi închipui, chiar în ciuda evidenței, că o femeie care-mi aparținuse va mai putea vreodată aparține și altuia. Dar jurământul prin care se legau mă elibera, în schimb, pe mine. Din acea clipă, mă simțeam în stare să rup, ceea ce, altminteri, îmi era aproape întotdeauna cu neputință. Prin

jurământul lor promisem o dată pentru totdeauna în ceea ce le privea acea confirmare de care aveam nevoie, iar puterea mea era astfel asigurată pentru multă vreme. Ciudat, nu? Si totuși, așa stau lucrurile, scumpul meu compatriot. Unii strigă: "Iubește-mă!" Alții: "Nu mă iubi!" Dar mai există unii, cei mai răi și mai nefericiți, care strigă: "Nu mă iubi, dar păstrează-mi credință!"

Numai că o asemenea confirmare nu-i niciodată definitivă și trebuie s-o capeteți de fiecare dată. Și astfel, devine deprindere. Curând frazele încep să curgă fără să te mai gândești ce spui, apoi urmează reflexul: într-o bună zi, te pomenesti că iei fără a dori cu adevărat. Vă rog să mă credeți, pentru anumiți oameni cel puțin, nu-i lucru mai greu decât acela de a nu lua ceea ce nu doresc.

Și asta mi s-a întâmplat într-o zi și mie, iar despre femeia aceea e inutil să vă spun altceva decât că, fără să mă tulbure cu adevărat, mă atrăsese prin înfățișarea ei pasivă și lacomă. Sincer vorbind, n-a fost deloc grozav, cum era și de așteptat. Dar n-am avut niciodată complexe, și am uitat-o curând, și multă vreme nici n-am mai văzut-o. Credeam că nu-și dăduse seama de nimic, și, în general, nici măcar nu-mi trecea prin cap că putea să aibă și ea o părere în ceea ce privea. De altminteri, înfățișarea ei pasivă mă făcea s-o cred în afară de orice legătură cu lumea. Câteva săptămâni mai târziu am aflat totuși că i-a vorbit unei a treia persoane despre insuficiențele mele. Am avut pe dată sentimentul că am fost înșelat: nu era chiar atât de pasivă pe cât o crezusem și nu-i lipsea nici un anume discernământ. Apoi am ridicat nepăsător din umeri și m-am prefăcut că râd. Ba chiar am râs de-a binelea; era limpede că incidentul era lipsit de importanță. Dacă există un domeniu în care modestia ar trebui să fie obligatorie, acela e domeniul sexualității, cu tot imprevizibilul ei. Dar nu se întâmplă așa și fiecare nu știe cum să-și cultive mai bine vanitatea, chiar când e singur. În ciuda nepăsării mele, care mi-a fost, de fapt, purtarea? Nu după multă vreme am întâlnit-o iar, am avut tot ce trebuia pentru ca s-o seduc și s-o am din nou, de data aceasta cu adevărat. Nu mi-a fost prea greu: nici lor nu le place să rămână cu amintirea unui eșec. În acea clipă, și fără să vreau asta lămurit, am început s-o chinuiesc în cele mai felurite chipuri. O păraseam și apoi iar o căutam, o sileam să mi se dea în momente și în locuri nepotrivite, o tratam într-un fel atât de brutal în toate privințele, încât am sfârșit prin a mă lega de ea așa cum îmi închipui că se leagă temnicerul de pușcăriaș. Și asta până în ziua când, în tulburarea violentă a unei plăceri dureroase și brutale, a lăudat cu voce tare ceea ce o subjugă. Din acea zi am început să mă îndepărtez de ea. Apoi am uitat-o cu desăvârșire.

Voi fi de acord, căci vă ghicesc părerea, în ciuda tăcerii dumneavoastră atât de politicoasă, că aventura aceasta nu-mi face prea mare cinste. Dar gândiți-vă și la viața dumneavoastră, dragul meu compatriot. Scotociți-vă bine în amintire și poate că veți da peste cine știe ce întâmplare asemănătoare, pe care o să mi-o povestiți mai târziu. În ceea ce mă privește, când mi-am reamintit-o, am râs. Dar era un altfel de râs, care semăna mult cu cel pe care-l auzisem pe Podul Artelor. Râdeam de frumoasele mele fraze și de pledoariile mele. De altminteri, mai mult de pledoariile mele decât de frazele cu care seduceam femeile. Pe acestea măcar nu le mințeam prea mult. În atitudinea mea, instinctul vorbea limpede, fără ocolișuri. Actul dragostei este o mărturisire. Egoismul se manifestă aici în chip fățiș, vanitatea se desfășoară din plin sau, dimpotrivă, tot acum se dezvăluie și adevărata generozitate. Până la

urmă, în acea regretabilă întâmplare, mai mult chiar decât în celelalte aventuri ale mele, fusesem mai sincer decât credeam, spuseseam cine sunt și cum pot trăi. În ciuda aparențelor, eram deci mai demn în viața mea particulară, chiar — și mai cu seamă — atunci când mă purtam așa cum v-am spus, decât în avântatele mele tirade profesionale despre nevinovăție și dreptate. Cel puțin, văzându-mă cum mă port cu faptele omenești, nu mă mai puteam înșela asupra adevăratei mele firi. Nici un om nu e ipocrit în plăcerile lui — oare am citit asta undeva sau am gândit-o singur, scumpul meu compatriot?

Când priveam, astfel, dificultatea cu care mă despărțeam definitiv de o femeie, dificultate care mă făcea să am atâtea legături simultane, nu-mi mai spuneam că de vină e numai sufletul meu iubitor. Nu din pricina lui intram pe dată în acțiune când vreuna dintre prietenele mele, obosind să tot aștepte clipa când pasiunea noastră va izbucni în toată splendoarea ei, îmi spunea că ar fi mai bine să nu ne mai vedem. Pe dată începeam să fac concesii, deveneam îngăduitor și elocvent. Deșteptam în ele dragostea și dulcea slăbiciune a inimii, dar eu însumi mă prefăceam numai a le simți, fiind doar ațâțat de acel refuz și alarmat de faptul că eram în primejdie să pierd o afecțiune. E drept că uneori credeam că sufăr cu adevărat. Totuși era de-ajuns ca o femeie să se răzvrătească și să mă părăsească de-a binelea, pentru ca s-o uit îndată, după cum o uitam și când o aveam lângă mine, dacă hotărâse, dimpotrivă, să se întoarcă. Când eram în primejdie de a fi părăsit, în mine nu se trezeau nici dragostea, și nici generozitatea, ci numai dorința de a fi iubit și de a primi ceea ce, credeam eu, mi se cuvenea. De îndată ce eram iubit, îmi uitam iar partenera, eram strălucitor, în cea mai bună formă, din nou simpatic.

Trebuie să vă mărturisesc, de altfel, că orice afecțiune, o dată redobândită, devenea pentru mine o povară. În clipele de enervare îmi spuneam că soluția ideală pentru acea femeie ar fi fost moartea. Căci, legându-ne pentru totdeauna, ea ne-ar fi eliberat totodată de constrângerea pe care o presupune orice legătură. Dar nu putem dori moartea tuturor și nici, la limită, să pustiim planeta, numai pentru a ne bucura de o libertate altminteri de neînchipuit. Sensibilitatea și dragostea mea de oameni ar fi fost împotriva.

Singurul sentiment adânc pe care mi se întâmpla să-l încerc în cursul acelor aventuri era recunoștința, atunci când totul mergea bine și când nu numai că nu-mi era tulburată liniștea, dar mi se lăsa și deplina libertate de a face ce vreau. Și nu eram niciodată mai atent și mai vesel cu o femeie decât atunci când veneam din patul alteia, ca și cum recunoștința pe care o simțeam față de una s-ar fi răsfrânt asupra tuturor celorlalte. De altminteri, oricât de tulburi și de complicate ar fi părut simțămintele mele, rezultatul pe care-l obțineam era limpede: păstram în jurul meu toate acele iubiri pentru a mă sluji de ele când voiam. Nu puteam, deci, trăi, după propria-mi mărturie, decât cu condiția ca pe tot pământul, toate ființele, sau cât mai multe cu putință, să existe pentru mine, veșnic disponibile, lipsite de o viață independentă, gata să răspundă oricând chemării mele, sortite sterilității până în clipa în care aş fi binevoit să le binecuvântează cu lumina mea. Spre a trăi eu fericit, trebuia ca faptele alese de mine să nu trăiască deloc. Sau, mai bine-zis, ele urmau să-și primească viața de la mine, doar la mari răstimpuri și după bunul meu plac.

Vă rog să mă credeți: nu simt nici o mulțumire povestindu-vă toate acestea. Când mă gândesc la vremea aceea în care ceream totul fără ca eu însumi să plătesc vreodată ceva, în care adunam în jurul meu toate acele ființe ce trebuiau să mă slujească, punându-le, ca să zic așa, la frigider, spre a

le avea în slujba mea, oricând la îndemână, mi-e greu să dau un nume ciudatului sentiment care mă cuprinde. Să fie rușine? Oare rușinea arde, scumpul meu compatriot? Da? Atunci poate de ea e vorba sau de unul din acele sentimente ridicole în legătură cu onoarea. Mi se pare, în orice caz, că n-am mai fost părăsit de sentimentul acesta din clipa în care am descoperit în miezul amintirilor mele acea întâmplare pe care trebuie, în sfârșit, să v-o povestesc, în ciuda atâtor digresiuni și argumente laborioase, pe care nădăjduiesc că le-ați apreciat așa cum merită.

Uite că nu mai plouă! Fiți bun și întovărășiți-mă până la mine. Sunt obosit și, ciudat, nu pentru că am vorbit, ci numai la gândul a ceea ce trebuie să vă mai spun. De altfel, marea mea descoperire poate fi povestită în câteva cuvinte. De ce aș vorbi mult? Pentru ca statuia să apară în toată goliciunea ei, frazele frumoase trebuie să dispară. Ascultați. În acea noapte de noiembrie, cu doi sau trei ani înainte de seara în care mi s-a părut că aud un râs în spatele meu, traversam podul Royal, îndreptându-mă către malul stâng al Senei, unde îmi aveam locuința. Era unu după miezul nopții și cădea o ploaie mărunță, un fel de burniță, iar rarii trecători se grăbeau către casele lor. Tocmai mă despărțisem de o prietenă, care, fără doar și poate, dormea acum de mult. Eram fericit că merg pe jos, cu trupul puțin amorțit, dar calm, hrănit cu un sânge blând ca ploaia care cădea. Pe pod, am trecut pe lângă o siluetă întoarsă cu spatele, care, aplecată peste parapet, părea că privește fluviul. Uitându-mă mai bine am văzut o femeie tânără și subțire, îmbrăcată în negru. Între părul întunecat și gulerul mantoului i se zărea doar ceafa, proaspătă și umedă, la care n-am rămas nesimțitor. Dar, după o clipă de șovăială, mi-am văzut de drum. Ajuns la capătul podului, am apucat-o pe chei, în direcția cartierului Saint-Michel, unde locuiam. Străbătusem cam cincizeci de metri, când am auzit zgomotul — care, în ciuda distanței, mi s-a părut asurzitor în liniștea nopții — unui trup ce se prăbușește în apă. M-am oprit brusc, dar nu m-am întors. În clipa următoare, am auzit un strigăt, repetat de mai multe ori, ce cobora în josul fluviului și care dintr-o dată s-a stins. Tăcerea care a urmat în noaptea încremenită brusc mi s-a părut nesfârșită. Am vrut să alerg, dar am rămas ținut locului. Cred că tremuram din tot trupul, de frig și de spaimă. Îmi spuneam că trebuie să acționez repede și totodată simțeam cum mă năpădește un fel de slăbiciune de neînvins. Am uitat ce gând mi-a venit atunci. "Prea târziu, prea departe..." sau ceva în felul ăsta. Continuam să ascult, nemișcat. Apoi, cu pași grăbiți, m-am îndepărtat prin ploaie. N-am prevenit pe nimeni de cele întâmplate.

Dar iată c-am ajuns, asta-i casa mea, locul unde mă adăpostesc! Mâine? Da, cum vreți. Vă voi duce cu plăcere pe insula Marken, o să vedeți și Zuider Zee. Ne întâlnim mâine la "Mexico-City". Cum? Femeia aceea? Nu știu, cu adevărat nu știu nimic. N-am citit ziarele. Nici a doua zi și nici în zilele următoare.

Un sat de păpuși, nu-i așa? Nu se poate spune că-i lipsit de pitoresc. Dar nu pentru asta v-am adus pe această insulă, dragă prietene. Oricine poate să vă facă să admirați bonete, saboți și case împodobite cu motive decorative, în care pescarii fumează tutun fin în camere cu miros de mobilă lustruită. Eu, în schimb, sunt unul dintre puținii oameni care vă poate arăta ce-i aici cu

adevărat important.

Am ajuns la dig. Trebuie să mergem de-a lungul lui, ca să ne depărtăm cât mai mult de aceste căsuțe frumoase. Ne putem așeza aici. Ce părere aveți? Nu găsiți că-i una din cele mai minunate priveliști negative? Vedeți la stânga noastră acel morman de cenușă numit de cei din dună, digul cenușiu, la dreapta, plaja vânată la picioarele noastre și, în față, marea de culoare leșiatică și cerul nemărginit în care se răsfrâng apele palide? Un adevărat infern, dar un infern nu prea fierbinte. Numai linii orizontale, nici o strălucire, spațiu incolor, viață moartă. Nu așa arată oare sfârșitul lumii, neantul, văzut și pipăit? Nici țiipenie de om, da, asta mai cu seamă, nici țiipenie de om. Numai dumneavoastră și cu mine, în fața planetei pustii! Cerul trăiește? Aveți dreptate, iubite prietene. Se îngroașă, apoi se surpă, deschide scări în aer, închide porți de nori. Sunt porumbeii. N-ați observat că cerul Olandei e plin de milioane de porumbei ce stau atât de sus încât nici nu se văd și care bat din aripi, urcă și coboară toți odată, umplând văzduhul cu uriașe valuri de pene cenușii, pe care vântul le risipește peste tot? Porumbeii așteaptă acolo sus, așteaptă tot anul. Se rotesc deasupra pământului, se uită, ar vrea să coboare. Dar nu văd decât marea și canalele, acoperișurile pline de firme și nici un cap pe care să se așeze.

Nu înțelegeți ce vreau să spun? Trebuie să vă mărturisesc că mă simt obosit. Pierd șirul vorbei și nu mai am acea minte limpede atât de mult lăudată de prietenii mei. Spun prietenii mei, din principiu. Căci nu mai am prieteni, ci numai complici. În schimb, aceștia sunt mai numeroși și reprezintă întreaga omenire. Și, printre ei, primul sunteți dumneavoastră. Cel de lângă tine e totdeauna primul. Cum știu că n-am prieteni? E cât se poate de simplu: am descoperit că n-am prieteni în ziua în care m-am gândit să mă omor, spre a le juca o farsă zdravănă, spre a-i pedepsi, într-un anume sens. Dar m-am pomenit că n-aveam pe cine pedepsi. Câțiva ar fi fost surprinși; dar nimeni nu s-ar fi simțit pedepsit. De altminteri, chiar dacă aș fi vrut, tot nu mi-ar fi folosit la nimic. Dacă aș fi putut să mă sinucid și apoi să-i văd ce mutră fac, atunci, da, ar fi meritat. Dar pământul e negru, iubite prieten, lemnul e gros, giulgiul des. I-aș fi văzut cu ochii sufletului, e adevărat, dar numai dacă există un suflet și dacă acest suflet are ochi. De asta însă nu suntem siguri, nu suntem niciodată siguri de nimic! Altminteri, ar exista o ieșire, am izbuti să fim luați în serios. Numai propria-ți moarte îi convinge pe oameni de temeinicia motivelor tale, de sinceritatea ta, de adâncimea suferinței tale. Atâta vreme cât trăiești, cazul tău e îndoielnic, n-ai dreptul decât la scepticismul lor. De aceea, dacă ar exista fie și numai o șansă de a te bucura de spectacol, ar merita să le dovedești ceea ce nu vor să creadă, uimindu-i. Dar așa, te omori și ce însemnătate mai poate avea dacă ei cred sau nu, de vreme ce tu nu mai ești de față spre a te desfăta cu mirarea sau cu căința lor, de altminteri atât de scurtă, spre a asista, așa cum își visează fiecare om, la propria-ți înmormântare. Ca să nu mai fii îndoielnic, trebuie să nu mai fii, pur și simplu.

Și oare nu-i mai bine așa? Nepăsarea lor ne-ar face să suferim mai mult. "O să mi-o plătești!" îi spunea o fată tatălui ei, care n-o lăsase să se mărite cu un adorator, prea fercheș după gustul lui. După care s-a omorât. Dar tatăl n-a plătit nimic. Îi plăcea la nebunie pescuitul. După trei duminici, s-a întors la râu, ca să uite, zicea el. Și nu se înșela: a uitat. La drept vorbind, de mirare ar fi fost dacă s-ar fi întâmplat altminteri. Crezi că mori spre a-ți pedepsi nevasta și de fapt îi redai libertatea. De aceea e mai bine să nu vezi. Ca să nu mai vorbim ce riști să-i auzi vorbind despre ceea ce socotesc ei a fi fost pricina

sinuciderii tale. Parcă-i aud: "S-a omorât fiindcă n-a mai putut îndura să..." Ah! dragă prietene, ce puțină imaginație au oamenii! Ei cred întotdeauna că te sinucizi pentru un motiv oarecare. Dar poți să te sinucizi foarte bine pentru două motive. Lor nu le dă însă prin cap una ca asta. Și atunci, la ce bun să mori de bună voie, să te sacrifici pentru ideea pe care vrei să și-o faci despre tine? Căci, o dată mort, vor profita de asta spre a explica gestul tău prin tot felul de motive idioate sau vulgare. Martirii, dragă prietene, trebuie să aleagă între a fi uitați, batjocoriți sau folosiți. Căci înțelegi nu vor fi niciodată.

Și apoi, să spunem esențialul: iubesc viața și asta-i adevărata mea slăbiciune. O iubesc atât de mult, încât nu-mi pot închipui nimic în afara ei. O atare lăcomie are în ea ceva plebeian, nu găsiți? Aristocrația implică neapărat o anume distanță față de tine însuși și de propria-ti viață. Dacă trebuie, mori; te frângi, dar nu te înclini! Dar eu mă înclin, pentru că mă iubesc. După cele povestite, ce credeți c-am simțit? Silă de mine însumi? Vă înșelați; mi-era silă mai curând de ceilalți. Îmi cunoșteam slăbiciunile, și le regretam. Le uitam, totuși, ca și până atunci, cu o încăpățănare vrednică de toată lauda. În schimb, îi judecam în inima mea, clipă de clipă, pe ceilalți. Asta vă scandalizează? Credeți poate că nu-i logic să fie așa? Dar aici nu-i vorba de a fi sau nu logic. Important este să te streкори și, mai cu seamă, să eviți judecata. N-am spus să eviți pedeapsa. Căci pedeapsa fără judecată se îndură mai ușor. Are, de altminteri, un nume care-i o cheazășie pentru nevinovăția noastră: îi spunem nefericire. Nu, important, în cazul de față, este să scapi de judecată, să eviți să fii întruna judecat, fără ca osânda să-ți fie vreodată rostită.

Dar lucrul nu-i chiar atât de ușor. Căci astăzi suntem cu toții gata oricând să-i judecăm pe ceilalți, după cum suntem gata oricând pentru desfrâu. Numai că de data asta nu mai avem a ne teme că vom da dovadă de slăbiciune. Dacă vă îndoiiți, trageți cu urechea la ce se spune pe la mese, în luna august, în acele hoteluri pentru vilegiaturiști, în care prea milostivii noștri compatrioți își fac cura de plictis. Dacă tot mai șovăiți să trageți concluziile, citiți scrierile oamenilor zilei. Sau, mai curând, uitați-vă la ce se întâmplă în propria dumneavoastră familie și veți fi lămurit. Dragă prietene, să ne ferim a le da fie și cel mai mic pretext să ne judece. Altminteri, ne vor face mii fărâme. Trebuie să ne luăm tot atâtea precauții ca și îmblânzitorul de fiare sălbatice. Dacă are ghinionul să se taie cu briciul înainte de a intra în cușcă, ce mai praznic pe fiare! Am înțeles asta în ziua în care mi-a trecut pentru prima oară prin minte că nu eram poate chiar atât de vrednic de admirație. Din clipa aceea, am devenit bănuitor. Fiindcă sângeram puțin, m-am gândit că mă vor înhăța și mă vor înghiți cu totul.

În aparență, eram în aceleași raporturi cu contemporanii mei și, totuși pe nesimțite, ceva între noi începea să sune fals. Prietenii mei nu se schimbaseră. Lăudau și acum, când se ivea prilejul, armonia și liniștea pe care le aflau în preajma mea. Dar eu nu eram sensibil decât la disonanțele, la tulburarea ce mă năpădea; mă simțeam vulnerabil, pradă acuzării publice. Semenii mei nu mi mai păreau a alcătui auditoriul plin de respect de până atunci. Cercul în mijlocul căruia mă aflam se frânsese, iar ei se înșiraseră pe un singur rând, ca la tribunal. În clipa în care m-am temut că aș putea fi judecat pentru ceva, am înțeles de fapt că în fiecare dintre ei exista o vocație irezistibilă pentru meseria de judecător. Da, erau aici, ca și înainte, dar râdeau. Sau mai curând mi se părea că toți cei pe care-i întâlneam mă priveau cu un surâs ascuns. Am avut chiar impresia, în acea vreme, că cineva îmi pune piedică. De câteva ori, într-adevăr, m-am poticnit, fără pricină, intrând în localuri publice. O dată am

și căzut de-a binelea. Francezul cartezian din mine și-a venit repede în fire, punând asemenea incidente pe seama singurei divinități în care poate crede bunul-simț, adică pe seama întâmplării. Totuși, în mine se statornicia neîncrederea.

Acum, fiindcă eram mereu cu atenția trează, nu mi-a fost greu să descopăr că aveam dușmani. În primul rând printre colegii mei de breaslă, apoi în viața mondenă. Pe unii îi îndatorasem cu ceva. Pe alții ar fi trebuit să-i îndatorez, dar n-o făcusem. Toate erau, de altminteri, așa cum trebuiau să fie și descoperirea nu mi-a pricinuit prea mare supărare. Mai greu și mai dureros mi-a fost, în schimb, să admit că aveam dușmani chiar printre oamenii pe care-i cunoșteam foarte puțin sau pe care nu-i cunoșteam deloc. Crezusem întotdeauna, cu acea candoare ce-mi este proprie și de care v-ați putut convinge până acum în câteva rânduri, că toți acei ce nu mă cunoșteau ajungeau neapărat să mă iubească de îndată ce relațiile noastre deveneau mai strânse. Am constatat însă că am dușmani mai cu seamă printre cei care nu mă cunoșteau decât din auzite și pe care eu nu-i cunoșteam deloc. Fără îndoială, bănuiau că-mi trăiesc viața din plin, fără nici o constrângere, lăsându-mă cu totul în voia fericirii; și asta nu se iartă. Succesul, când e afișat într-un anume fel, l-ar face să turbeze chiar și pe un măgar. Pe de altă parte, viața mea era plină ochi și, din lipsă de timp, eram silit să refuz multe avansuri. Din aceleași pricini uitam apoi toate aceste refuzuri. Dar avansurile îmi fuseseră făcute de oameni a căror viață nu era plină și care, tocmai de aceea, își aminteau de refuzul meu.

Iată de ce, ca să nu vă dau decât un exemplu, femeile, până la urmă, mă costau scump. Timpul pe care mi-l petreceam cu ele nu-l mai puteam da bărbatilor, care adeseori nu mi-o iertau. Vedeți vreo ieșire dintr-o atare situație? Fericirea și succesele nu se iartă decât atunci când consimți să le împarți din plin cu alții. Dar ca să fii fericit trebuie să nu te ocupi prea mult de ceilalți. Altfel, toate ieșirile sunt închise. Nu ai de ales decât între a fi fericit, dar judecat, sau iertat, dar nefericit. Cu mine se făcea însă o nedreptate și mai mare: eram osândit pentru o fericire trecută. Trăisem vreme îndelungată distrat și surâzător, cu iluzia unei armonii generale, când, în realitate, judecățile, săgețile și batjocurile se năpusteau din toate părțile asupra mea. În ziua în care mi-am dat seama de asta, am devenit, în sfârșit, lucid și, sângerând din mii de răni, mi-am pierdut dintr-o dată toată puterea. Întreg universul a început atunci să râdă în jurul meu.

Iată un lucru pe care nici un om (în afară de cei ce nu trăiesc, adică de înțelepți) nu-l poate îndura. Singura apărare e răutatea. Oamenii se grăbesc să judece spre a nu fi ei înșiși judecați. Ce vreți? Ideea cea mai firească a omului, cea care-i vine în chip naiv, din străfundul firii sale, este ideea că e nevinovat. Din acest punct de vedere suntem cu toții în situația acelui francez care, la Buchenwald, se încăpățâna să depună o reclamație la funcționarul ce-i înregistrase sosirea, el însuși prizonier. O reclamație? Funcționarul și tovarășii săi râdeau: "Degeaba, prietene. Aici nu se reclamă." "Dar, domnule, spunea francezul, cazul meu e excepțional. Sunt nevinovat."

Toți suntem cazuri excepționale. Fiecare dintre noi invocă ceva anume. Fiecare se vrea nevinovat, cu orice preț, chiar dacă pentru asta ar trebui să învinuiască întreg neamul omenesc și însuși Cerul. Nu-i veți face nimănui prea mare bucurie lăudându-l pentru strădaniile depuse spre a deveni inteligent sau generos. Dimpotrivă, veți vedea cum îi crește inima de fericire dacă-i veți admira generozitatea înnăscută. Dacă-i veți spune unui criminal că greșeala

pe care a făcut-o nu ține nici de firea și nici de caracterul său, ci de împrejurări nefericite, vă va fi peste măsură de recunoscător. În timpul pledoariei, chiar va alege acel moment ca să plângă. Totuși nu văd nici un merit în a fi cinstit sau inteligent din naștere. După cum ești cu siguranță la fel de răspunzător, fie că ești criminal din fire, fie că devii criminal datorită împrejurărilor. Dar toți acești escroci vor iertarea, adică se vor iresponsabili, căutând fără rușine o justificare în natură sau o scuză în împrejurări, chiar dacă sunt contradictorii. Pentru ei, important este să fie nevinovați și ca virtuțile lor, cu care au fost dăruți din naștere, să nu poată fi puse la îndoială, iar greșelile lor, iscate dintr-o nenorocire trecătoare, să fie veșnic provizorii. V-am mai spus, totul e să scapi de judecată. Și cum e greu să scapi de ea și aproape cu neputință să-ți faci în același timp și admirată și iertată firea, toți caută să fie bogați. De ce? V-ați întrebat vreodată? Pentru putere, bineînțeles. Dar mai cu seamă pentru că bogăția te sustrage judecății imediate, te scoate din mulțimea din metrou pentru a te închide într-o caroserie nichelată, te izolează în parcuri uriașe, în vagoane de dormit, în cabine de lux. Bogăția, dragă prietene, nu înseamnă, e drept, achitarea, ci doar o amânare, care nu-i însă nici ea de lepădat...

Mai cu seamă să nu vă credeți prietenii când vă vor cere să fiți sincer cu ei. O fac numai în nădejdea că-i veți întări în excelenta idee pe care o au despre ei înșiși, oferindu-le o certitudine în plus, pe care o află în făgăduiala dumneavoastră de a fi sincer. Cum ar putea fi sinceritatea o condiție a prieteniei? A spune, cu orice preț, adevărul este o pasiune care nu cruță nimic și căreia nimic nu-i rezistă. E un viciu, uneori un confort, sau un egoism. Dacă, așadar, vă aflați într-o atare situație, nu șovăiți nici o clipă: făgăduiți că veți spune numai adevărul și mințiți cât puteți mai bine. Veți răspunde dorinței lor celei mai ascunse, dovedindu-le astfel dragostea îndoită.

Lucrul e atât de adevărat, încât ne încredințăm rareori tainele celor mai buni decât noi. Pe aceștia am vrea să-i ocolim. Mai degrabă le spunem ce avem pe suflet celor ce ne seamănă și care ne împărtășesc slăbiciunile. Nu dorim deci să ne îndreptăm, nici să devenim mai buni, căci pentru asta ar trebui în primul rând să renunțăm a mai judeca. Dar noi nu dorim decât să fim deplânși și încurajați să mergem pe drumul pe care am apucat. În fond, am vrea să nu mai fim vinovați și să nu ne mai dăm osteneala de a ne purifica. Nu avem nici destul cinism, nici destulă virtute. Ne lipsește atât energia binelui cât și cea a răului. Îl cunoașteți pe Dante? Adevărat? Extraordinar! Atunci știți că Dante admite existența unor îngeri neutri în cearta dintre Dumnezeu și Satana. El îi așează în limb, un fel de vestibul al infernului său. Ne aflăm în vestibul, dragă prietene.

Să avem răbdare? Aveți, fără îndoială, dreptate. Ne-ar trebui răbdarea de-a aștepta Judecata de Apoi. Numai că noi suntem grăbiți. Ba chiar atât de grăbiți, încât eu unul am fost silit să mă fac judecător-penitent. Totuși, a trebuit mai întâi să mă împac cu ceea ce descoperisem și să mă pun în bună ordine cu râsul contemporanilor mei. Cu începere din seara în care am fost strigat, căci am fost cu adevărat strigat, a trebuit să răspund sau măcar să caut răspunsul. Nu era ușor; multă vreme am rătăcit la întâmplare. A trebuit mai întâi ca acel râs ce-mi suna veșnic în urechi, precum și cei care râdeau, să mă învețe să văd mai limpede în mine, arătându-mi că nu era atât de simplu pe cât crezusem. De ce zâmbiți? Adevărul acesta nu-i chiar atât de elementar pe cât pare. Atât doar că numim adevăruri elementare adevărurile pe care le descoperim în urma tuturor celorlalte.

Analizându-mă îndelung, am izbutit să văd duplicitatea profundă a făpturii

omenești. Am înțeles atunci, tot căutând prin amintiri, că modestia mă ajută sa strălucesc, umiliința să înving și virtutea să asupresc. Făceam războiul cu mijloace pașnice și căpătam, prin mijloace aparent dezinteresate, tot ce râvneam. De pildă, niciodată nu m-am plâns când prietenii uitau data zilei mele de naștere; toți se minunau chiar, cu o nuanță de admirație în voce, de discreția mea în această privință. Dar pricina dezinteresului meu era încă și mai discretă: doream să fiu uitat ca să mă pot plânge mie însumi. Cu câteva zile înaintea glorioasei date, atât de bine cunoscute mie, pândeam, atent să nu-mi scape nimic din ceea ce ar fi putut deștepta atenția sau memoria celor care nădăjduiam că mă vor uita (într-un an, am fost chiar pe punctul de a truca un calendar de birou). Izbutind să-mi demonstrez astfel singurătatea, puteam să mă las în voia farmecului unei tristeți virile.

Astfel, fața tuturor virtuților mele își avea reversul ei, mai puțin impunător. E drept că defectele mele sfârșeau întotdeauna prin a mă sluji, silit fiind să ascund partea vicioasă a vieții mele, trebuia să dau o înfățișare rece care era confundată cu înfățișarea virtuții; indiferența mea mă făcea iubit, egoismul meu culmina în generozitate. Mă opresc: prea multă simetrie ar dăuna acestei demonstrații. Păream incoruptibil, iar eu n-am fost niciodată în stare să rezist în fața unui pahar de vin sau a unei femei. Treceam drept activ, energic și împărăția mea era patul. Îmi proclamam peste tot loialitatea și cred că nu există ființă pe care s-o fi iubit și pe care până la urmă să n-o fi trădat. Bineînțeles, trădam, dar eram în același timp și credincios, eram indolent, dar totodată munceam din răspuțeri și clipă de clipă, îmi ajutam aproapele, pentru propria-mi plăcere. Îmi repetam întruna aceste adevăruri evidente, dar nu aflam în ele prea mare consolare. În unele dimineți îmi instruiam procesul până la capăt și ajungeam la concluzia că sentimentul în care excelam era mai cu seamă disprețul. De obicei îi disprețuiam cel mai mult tocmai pe cei pe care-i ajutam. Politicos, arătându-mă solidar și emoționat, scuiam zilnic în obrazul tuturor orbilor.

Sincer vorbind, există vreo scuză la toate astea? Da, există, dar una atât de jalnică, încât mi-e cu neputință s-o invoc. Totuși, iat-o: n-am putut niciodată să iau cu adevărat în serios treburile omenești. N-aș fi putut spune în ruptul capului în ce constă seriozitatea lor; știam doar că ea nu putea fi găsită în cele ce vedeam în mine și în jurul meu, căci totul mi se înfățișa doar ca un joc amuzant sau neplăcut. Există, într-adevăr, strădanii și convingeri pe care nu le-am înțeles niciodată. Am privit întotdeauna cu mirare și cu oarecare neîncredere acele ciudate fapte care muncesc pentru bani, pe care pierderea unei situații le face nefericite sau care se sacrifică, dându-și importanță, pentru prosperitatea familiei. În schimb, îl înțelegeam mai bine pe acel prieten care-și pusese în gând să nu mai fumeze și care izbutise până la urmă să se lase de fumat. Într-o dimineață, deschizând ziarul și citind despre explozia primei bombe H și despre admirabilele ei efecte, a intrat fără să mai stea pe gânduri într-o tutungerie.

Uneori, fără îndoială mă prefăceam că iau viața în serios. Curând însă îmi devenea evidentă lipsa de seriozitate a seriozității însăși și din acea clipă mă mulțumeam să-mi joc rolul, dar cât mai bine cu putință. Jucam rolul omului eficient, inteligent, virtuos, bun cetățean, indignat, indulgent, solidar, moral... Mă opresc, căci ați înțeles că eram ca și olandezii noștri, care în același timp sunt și nu sunt aici: eram absent tocmai când copleșeam cu prezența mea. N-am fost cu adevărat sincer și entuziast decât pe vremea când făceam sport și, în armată, când jucam piese pentru propria noastră plăcere, în amândouă

cazurile trebuia să respectăm o regulă de joc, care nu era serioasă, dar pe care ne plăcea să o socotim ca atare. Chiar și acum, stadionul înțesat de mulțime, cu meciurile lui de duminică, și teatrul, pe care l-am iubit cu o patimă nemărginită, sunt singurele locuri din lume unde mă simt nevinovat.

Dar cine ar admite că o asemenea atitudine e legitimă când e vorba de dragoste, de moarte sau de salariul celor obidiți? Și totuși, ce era de făcut? Nu-mi puteam închipui dragostea Isoldei decât în romane sau pe scenă. Muribunzii îmi păreau uneori pătrunși cu adevărat de rolul pe care-l jucau. În schimb, mi se părea că replicile clienților mei săraci se desfășoară întotdeauna după unul și același tipic. Astfel, trăind între oameni fără a le împărtăși interesele, nu izbuteam să cred în ceea ce făgăduiam. Eram destul de politicos și destul de indolent pentru a face ceea ce așteptau de la mine în meserie, în familie sau în viața mea de cetățean, dar procedam de fiecare dată într-un anume fel distrat, care strica totul. Mi-am trăit întreaga viață sub semnul duplicității și acțiunile mele cele mai serioase au fost, nu o dată, tocmai cele în care eram cel mai puțin angajat. La urma urmei, oare nu asta e ceea ce nu mi-am mai putut ierta și, adăugând o prostie la atâtea altele, pricina ce m-a făcut să mă împotrivesc cu cea mai mare violență judecății ce se urzea în mine și în jurul meu, silindu-mă să caut o ieșire?

Câtva timp am trăit ca și cum nimic nu s-ar fi schimbat. Mergeam înainte pe vechiul meu făgaș. Ca un făcut, eram mai lăudat ca niciodată. Și răul chiar de aici mi s-a tras. Vă amintiți: "Nefericit cel ce nu aude despre sine decât cuvinte de laudă!" Ah! Ce vorbă înțeleaptă! Nefericire mie! Mașinăria a început, așadar, să aibă tot soiul de capricii și de poticneli ciudate.

Atunci a izbucnit în viața mea de fiecare zi gândul morții. Am început să număr anii pe care-i mai aveam de trăit. Căutam exemple printre oamenii de vârsta mea care muriseră. Și mă chinuia ideea că nu voi mai avea timp să-mi împlinesc menirea. Dar care menire, n-aș fi putut spune. Merita oare osteneala să mai fac ceea ce făcusem până atunci? Dar nu era numai asta. Mă urmărea o teamă ridicolă să nu mor înainte de a-mi fi mărturisit toate minciunile. Nu lui Dumnezeu și nici unuia dintre reprezentanții săi, vă dați seama că eram deasupra unor asemenea lucruri, ci oamenilor, unui prieten, de pildă, sau unei femei iubite. Altminteri, chiar dacă în viața unui om nu s-ar fi ascuns decât o singură minciună, moartea o făcea definitivă. Nimeni, niciodată, nu va mai cunoaște adevărul în acea privință, de vreme ce singurul care-l cunoștea era tocmai mortul, care luase taina cu el în mormânt. Această ucidere absolută a unui adevăr îmi dădea amețeli. Astăzi, în paranteză fie spus, mi-ar prilejui mai degrabă plăceri rafinate. Gândul, de pildă, că eu sunt singurul ce cunosc adevărul despre un lucru căutat de toată lumea și că am la mine acasă un obiect care a pus zadarnic în mișcare poliția a trei țări, mă încântă, pur și simplu. Dar să lăsăm asta. Pe vremea aceea mă chinuiam, căci nu găsisem încă leacul.

Bineînțeles, încercam să-mi vin în fire. Ce însemnătate mai putea avea minciuna unui om în raport cu istoria generațiilor și cât de nesăbuită era pretenția de a aduce în lumina adevărului cine știe ce jalnică înșelăciune, pierdută în oceanul secolelor precum grăunțele de sare în apa mării!

Îmi spuneam, de asemenea, că moartea trupului, dacă mă gândeam la morțile pe care le văzusem, era, ea singură, o pedeapsă îndeajuns de mare, și care răscumpăra totul. Prin ea îți câștigai, cu sudoarea agoniei, mântuirea (adică dreptul de a pieri pentru totdeauna). Totuși, neliniștea mea creștea, moartea îmi stătea zi și noapte la căpătâi, mă sculam în fiecare dimineață cu

ea în gând, iar laudele ce mi se aduceau îmi păreau din ce în ce mai greu de îndurat. Socoteam că minciuna sporea o dată cu ele, întrecând orice măsură, și că niciodată nu-mi va mai sta în putință să-mi fac rânduială în viață.

Într-o bună zi, n-am mai putut răbda. Prima mea reacție a fost exagerată. De vreme ce eram un mincinos, o să-mi dau în vileag duplicitatea, aruncând-o în obrazul tuturor acelor imbecili înainte chiar ca ei s-o fi descoperit. ProvoCAT să dau pe față adevărul, voi răspunde sfidând. Pentru a preîntâmpina râsul am hotărât să mă azvârl pradă batjocurii generale. De fapt, încercam și de data asta să scap de judecată. Voiam să-i câștig de partea mea pe cei care râd sau măcar să trec de partea lor. Mă gândeam, de pildă, să îmbrâncesc orbii pe stradă, gând ce trezea în mine o bucurie surdă și neașteptată, arătându-mi cât de mult îi urâse întotdeauna ceva din sufletul meu; plănuiam să înțep pneurile de la cărucioarele infirmilor, să urlu: "Nespălaților", sub schelele pe care lucrau muncitori, să pălmuiesc copiii de țâță în metrou. Visam la toate acestea, dar n-am făcut nimic sau, dacă am făcut ceva asemănător, nu-mi mai aduc aminte. Turbam de mânie numai la auzul cuvântului "adevăr". Eram totuși silit să-l rostesc mereu în pledoariile mele. Dar mă răzbunam blestemând în mod public spiritul umanitar; anunțam publicarea unui manifest în care cei asupriți urmau a fi demascați ca asupritori ai oamenilor de treabă. Într-o zi, pe când mâncam langustă pe terasa unui restaurant, un cerșetor nu-mi dădea pace. L-am chemat pe patron să-l alunge și am aprobat în chipul cel mai zgomotos discursul celui împărțitor de dreptate. "N-ai ce căuta aici, îi spunea el. Pune-te și dumneata în locul acestor domni și doamne!". Îmi arătam, de asemenea, în fața cui voia să mă asculte, regretul că nu mai era cu putință să te porți ca un anume proprietar rus, al cărui caracter îmi stârnise admirația: pune să-i biciuiască atât pe țărani care-l salutau cât și pe cei ce nu-l salutau, pedepsind astfel o îndrăzneală pe care o găsea la fel de nerușinată în amândouă cazurile.

Îmi amintesc de alte isprăvi și mai grave. Am început să scriu o *Odă la poliție și o Apoteoză a ghilotinei*. Mai cu seamă frecventam cafenelele specializate, unde se adunau umaniștii noștri de profesie. Eram, se înțelege, bine primit, dat fiind bunele mele antecedente. Și dintr-o dată, cu înfățișarea cea mai nevinovată, dădeam drumul unui cuvânt de ocară: "Mulțumesc lui Dumnezeu", spuneam, sau, și mai simplu: "Dumnezeule!". Știți prea bine că atei noștri de cafea nu prea se împacă cu cele sfinte. După ce rosteam acea enormitate, urma un moment de stupefacție când toți se uitau unii la alții, uimiți. Apoi izbucnea scandalul: unii fugeau afară din cafea, alții cotcodăceau indignați, ascultându-se numai pe ei, și toți se zvârcoleau ca dracul în cristelniță.

Găsiți, probabil, că mă purtam copilărește. Totuși, glumele acestea aveau, poate, o pricină mai serioasă. Voiam să stric jocul și, mai cu seamă, să spulber reputația măgulitoare de care mă bucuram și al cărei gând mă făcea să turbez. "Un om ca dumneavoastră", mi se spunea cu amabilitate, iar eu simțeam cum pălesc de furie. Mă săturasem de stima lor, de vreme ce nu era generală, și cum ar fi putut fi generală, de vreme ce eu n-o puteam împărtăși? De aceea, cel mai bun lucru era să acopăr totul, judecată și stimă, cu vâlul ridicolului. Trebuia cu orice preț să dau frâu liber spiritului care mă înăbușea. Voiam să spintec frumosul manechin pe care-l plimbam peste tot și să le arăt tuturor ce avea înăuntru. Îmi amintesc, de pildă, de o conferință pe care trebuia s-o țin în fața unor tineri avocați stagiați. Enervat de elogiile excesive ale decanului nostru care mă prezentase auditoriului, nu m-am mai putut

stăpâni. La început am vorbit cu înflăcărea și emoția la care toată lumea se aștepta și pe care le livram la comandă, cu cea mai mare ușurință. Dar deodată m-am pomenit recomandând amalgamul ca metodă de apărare. Nu acel amalgam, le spuneam, perfecționat de inchizițiile moderne, care judecă în același timp un hoț și un om cinstit, pentru a-l împovăra pe cel de-al doilea cu crimele celui dintâi: trebuia, dimpotrivă, să-l aperi pe hoț, punând în lumină crimele omului cinstit, adică ale avocatului. Asupra acestui punct m-am explicat cât se poate de limpede: "Să presupunem că am acceptat să apăr un biet cetățean care a ucis din gelozie. Socotiți și dumneavoastră, domnilor jurați, le-aș spune, cât de mărunță e vina unui om ce se mânie când își vede bunătatea firească pusă la grea încercare de vicleșugul sexului femeiesc. Și nu-i oare lucru mult mai grav că eu însumi mă aflu de partea cealaltă a barei, pe această bancă, fără să fi fost vreodată bun și fără să fi suferit vreodată din pricina înșelăciunii? Sunt liber, nu mă puteți osândi, și totuși cine sunt eu? Un cetățean-soare, dacă e să judecăm după orgoliul care mă însuflețește, un țap desfrânat, mânios ca un faraon, trândav ca un rege. N-am omorât pe nimeni? Încă nu, e adevărat. Dar n-am lăsat oare să moară fapte vrednice de toată iubirea? Poate că da. Și poate că sunt gata s-o iau iar de la început. În timp ce omul acesta — priviți-l, și vă veți convinge — nu va mai săvârși niciodată nimic din ce a săvârșit. Și acum încă se mai miră de ce-a fost în stare să facă." Discursul meu i-a tulburat într-o oarecare măsură pe tinerii mei confrăți. După o clipă de tăcere, s-au hotărât să izbucnească în râs. Și-au recăpătat cu totul liniștea când am ajuns la concluzii, în care invocam, într-un chip cât se poate de elocvent, persoana umană și presupusele sale drepturi. În acea zi, până la urmă a învins totuși obișnuința.

Am repetat aceste plăcute extravagante, dar n-am izbutit decât să dezorientez puțin opinia publică. Nu să o dezarmez, și nici, mai cu seamă, să mă dezarmez. Uimirea pe care o întâlneam, în general, la cei ce mă ascultau, stinghereala lor oarecum reticentă, foarte apropiată de cea pe care mi-o arătați dumneavoastră acum — nu, e inutil să protestați — nu mi-au adus liniștea. Căci, vedeți dumneavoastră, nu-i de ajuns să te învinuiești pentru a-ți șterge vina; dacă ar fi așa, aș fi acum neprihănit ca un mieluşel. Trebuie să știi să te învinuiești după o anume metodă, pe care am izbutit s-o pun la punct abia mult mai târziu și pe care n-am putut-o descoperi înainte de a mă fi aflat în cea mai deplină părăsire. Până atunci, râsul a plutit mai departe în preajma mea și toate strădanile mele nesăbuite n-au izbutit să stârpească din el o anume mlădiere binevoitoare, aproape drăgăstoasă, care-mi făcea rău.

Dar mi se pare că marea a început să se umfle. În curând va pleca și vaporul nostru, căci se apropie seara. Priviți cum se adună porumbeii, acolo, sus. Se îngrămădesc unii într-alții, se mișcă abia simțit, iar lumina scade. Vreți să tăcem puțin, ca să ne putem bucura în tihnă de ceasul acesta sinistru? Vă interesez? Sunteți prea amabil. De altminteri, acum chiar sunt în primejdie de a vă interesa cu adevărat. Înainte de a mă explica în legătură cu judecătorii-penitenți, trebuie să vă vorbesc despre desfrâu și despre carceră.

Vă înșelați, vaporul merge repede. Dar Zuider Zee e o mare moartă sau aproape. Din pricina malurilor joase, pierdute în ceață, nu știi unde începe și unde sfârșește. Neavând nici un reper, nu putem aprecia viteza. Înaintăm, dar

nimic nu se schimbă. Parcă n-am pluti, ci am visa.

În arhipelagul grecesc aveam impresia contrarie. Noi insule răsăreau întruna pe cerul orizontului. Spinarea lor despădurită delimita cerul, malurile stâncoase contrastau limpede cu marea. Nici o confuzie nu era cu putință; totul devenea reper în lumina necruțătoare. Și, de la o insulă la alta, pe micul nostru vapor care înainta leneș, aveam impresia că săltăm zi și noapte, fără o clipă de răgaz, pe creasta valurilor mărunte și răcoroase, printre stropi de spumă și râsete. De atunci, toată Grecia plutește la nesfârșit, undeva în mine, la marginea amintirii... Dar văd că am luat-o razna și devin liric! Vă rog să mă opriți, dragă prietene!

Dar, fiindcă veni vorba, cunoașteți Grecia? Nu? Cu atât mai bine! Ce-am face noi acolo, vă întreb? În acele locuri n-au ce căuta decât sufletele curate. Știți că acolo prietenii se plimbă pe stradă doi câte doi, mână-n mână? Da, femeile rămân acasă, iar pe străzi poți vedea plimbându-se în sus și-n jos cu gravitate, ținându-și prietenul de mână, bărbați în puterea vârstei, respectabili și purtând mustăți. În Orient de asemenea, câteodată? E adevărat. Dar spuneți-mi, ați îndrăzni să mă țineți de mână pe străzile Parisului? Glumesc! Noi avem ținută, e lucru știut, murdăria ne ține țepeni, înainte de a ne duce în insulele grecești ar trebui să ne spălăm din cap până-n picioare. Acolo aerul e cast, marea și plăcerea curate. Iar noi...

Să ne așezăm pe aceste șezlonguri. Ce pâclă! Rămăsesem, cred, la carceră. Da, o să vă spun îndată despre ce-i vorba. După ce m-am zbatut în fel și chip, după ce-am scos tot ce se putea scoate din atitudinea mea impertinentă, descurajat de atâtea eforturi inutile, am hotărât să renunț cu totul la societatea bărbaților. Nu, nu, n-am căutat o insulă pustie, așa ceva nu mai există. M-am refugiat în preajma femeilor. Știți, ele nu condamnă cu adevărat nici una din slăbiciunile noastre; mai curând încearcă să ne umilească sau să ne dezarmeze. De aceea, femeia nu-i răsplata războinicului, ci a criminalului. E limanul, adăpostul lui și de cele mai multe ori e arestat în patul ei. Nu-i oare tot ce ne-a mai rămas din paradisul terestru? Descumpănit, am alergat la adăpostul meu firesc. Dar acum renunțasem la frazele frumoase. Mai jucam puțin, din obișnuință; totuși, nu mai dădeam dovadă de aceeași imaginație. Mi-e greu s-o mărturisesc, de teamă să nu spun cine știe ce cuvinte grosolane: mi se pare că în acea vreme am simțit nevoia unei iubiri. Obscen, nu-i așa? Eram, în orice caz, năpădit de o suferință mocnită, de un fel de senzație de privațiune, care m-a făcut mai disponibil și mi-a îngăduit, atât din nevoie, cât și din curiozitate, să mă leg mai mult de câteva femei. Fiindcă simțeam nevoia să iubesc și să fiu iubit, m-am crezut îndrăgostit de-a binelea. Cu alte cuvinte, am făcut pe prostul.

Mă surprindeam punând adesea o întrebare pe care până atunci, ca orice bărbat cu experiență, o evitasem întotdeauna. Mă auzeam spunând: "Mă iubești?" Știți că în asemenea situație obiceiul cere să răspunzi: "Dar tu?" Dacă răspundeam da, mă legam mai mult decât îmi îngăduiau adevăratele mele sentimente. Dacă îndrăzneam să spun nu, riscam să nu mai fiu iubit, ceea ce m-ar fi făcut să sufăr. Cu cât era mai în primejdie sentimentul în care nădăjduiam să-mi găsesc liniștea, cu atât îl ceream mai imperios de la partenera mea. Eram, așadar, silit să fac făgăduieli din ce în ce mai explicite și să pretind inimii mele un sentiment tot mai adânc. Am făcut astfel o falsă pasiune pentru o femeiușcă nostimă, care citise cu atâta sârguință revistele pentru femei, încât se pricepea să vorbească despre dragoste cu siguranța și convingerea unui intelectual vestind societatea fără clase. Această

convingere, știți prea bine, e molipsitoare. Am început și eu să vorbesc despre dragoste și am sfârșit prin a mă convinge singur că sunt îndrăgostit. Cel puțin până în clipa în care mi-a devenit amantă și când am înțeles că revistele care o învățaseră să vorbească despre dragoste n-o învățaseră și cum s-o facă. După ce iubisem un papagal, am fost silit să mă culc cu un șarpe. Am căutat, așadar, aiurea dragostea făgăduită în cărți, dar pe care n-o întâlnisem niciodată în viață.

Îmi lipsea însă entuziasmul. De mai bine de treizeci de ani mă iubeam numai pe mine. Cum aș fi putut nădăjdui să pierd o atare deprindere? Adevărul e ca n-am pierdut-o câtuși de puțin și că am rămas doar un veleitar al pasiunii. Am făcut făgăduieli în dreapta și în stânga. Am contractat iubiri simultane, așa cum, odinioară, avusesem legături multiple. Am nefericit mai multe fapte chiar decât pe timpul splendidei mele indiferențe. V-am spus că papagalul meu, în culmea disperării, a vrut să facă greva foamei? Din fericire am sosit la timp și m-am resemnat să-i țin mâna până în ziua în care l-a întâlnit pe inginerul cu tâmpile cărunte — abia întors dintr-o călătorie în Bali — pe care i-l descriesese revista ei preferată. În orice caz, departe de a fi, cum se spune, târât și iertat în veșnicia pasiunii, n-am făcut decât să sporesc numărul greșelilor și rătăcirilor mai vechi; din care pricină am căpătat o asemenea silă de iubire încât, ani în șir, n-am putut auzi fără să scrâșnesc din dinți *Viața în roz* sau *Moartea din dragoste a Isoldei*. Am încercat atunci să renunț, dintr-un anume punct de vedere, la femei și să duc o viață castă. La urma urmei, prietenia lor trebuia să-mi ajungă. Dar asta însemna să renunț la joc. În afara dorinței, femeile mă plectiseau peste măsură și, în chip vizibil, și eu le plectiseam. Renunțasem la joc, la teatru, trăiam acum după adevăr. Dar adevărul, dragă prietene, e plectisitor la culme.

Nemaiășteptând nimic nici de la dragoste, nici de la castitate, m-am gândit că-mi mai rămânea desfrâul, care înlocuiește de minune dragostea, face râsetele să amuțească, tăcerea să coboare, dăruind nemurierea. Pentru cel ajuns la un anume grad de beție lucidă și care, culcat noaptea târziu între două femei de stradă, se simte golit de orice dorință, speranța nu mai e o tortură; spiritul său domnește peste toate timpurile, iar durerea de a trăi nu mai există pentru el. Într-un sens, trăisem întotdeauna în desfrâu, de vreme ce dorisem întotdeauna să fiu nemuritor. Și nu-i oare acesta străfundul firii mele precum și urmarea acelei nemărginite iubiri de mine însumi despre care v-am vorbit? Da, râvneam cu toată ființa să fiu nemuritor. Mă iubeam prea mult pentru a nu dori ca prețiosul obiect al dragostei mele să nu dispară niciodată. Și cum în stare de trezie, dacă ai ajuns să te cunoști cât de cât, ți-e peste putință să vezi de ce i-ar fi fost dăruită nemurierea unei maimuțe desfrânate, nu-mi mai rămânea decât să-mi procur succedanee de nemurire. Fiindcă doream viața veșnică, mă culcam cu târfe și beam nopți întregi. Dimineața, bineînțeles, simțeam în gură gustul amar al condiției mele de făptură muritoare. Dar ore în șir plutisem, preaferice, la mari înălțimi. Voi îndrăzni oare să vă mărturisesc? Îmi amintesc încă și acum cu duioșie de nopțile când mă duceam într-un local sordid ca să mă întâlnesc cu o dansatoare care mă onora cu favorurile ei și pentru a cărei bună reputație m-am bătut chiar, într-o seară, cu un tinereț lăudăros. Mă lăfăiam noapte de noapte în spatele tejghelei, în lumina roșie și în praful aceluia lăcaș de desfătare, mințind de înghețau apele și bând întruna fără oprire. În zori mă prăvăleam în patul, veșnic desfăcut, al prințesei mele, care se lăsa mecanic în voia plăcerii, adormind o clipă mai târziu. Apoi venea ziua, luminând blând tot acel dezastru, iar eu mă ridicam,

drept și nemișcat în dimineața strălucitoare.

Alcoolul și femeile mi-au adus, la drept vorbind, singura ușurare de care eram vrednic. Vă încredințez acest secret, dragă prietene; folosiți-l fără teamă! Veți vedea că adevăratul desfrâu este izbăvitor, pentru că nu *creează*, nici un fel de îndatorire. În desfrâu nu te posezi decât pe tine însuși; iată de ce rămâne îndeletnicirea preferată a celor ce se iubesc pe ei înșiși mai presus de orice. E o junglă fără viitor și fără trecut, fără făgăduință, mai cu seamă, și fără pedeapsă imediată. Locurile unde sălășluiește sunt depărtate de lume. Intrând, lași în urmă atât teama cât și speranța. Vorbele, aici, sunt de prisos; ceea ce cauți se poate căpăta și fără cuvinte și adesea, da, chiar fără bani. Ah! lăsați-mă, vă rog, să aduc omagiul meu femeilor necunoscute și uitate care m-au ajutat atunci. Îmi mai amintesc și astăzi de ele cu un anume respect.

M-am folosit din plin de acest mod de a mă elibera. Am putut chiar fi văzut într-un hotel, păcătuind, după cum se spune, în același timp cu o prostituată bătrână și cu o fetișcană din cea mai bună societate. Cu cea dintâi făceam pe cavalerul îndrăgostit, iar pe a doua mă străduiam să o învăț anumite realități. Din nefericire, prostituata avea o fire foarte burgheză: nu după multă vreme a consimțit să-și scrie memoriile pentru un ziar religios foarte deschis la ideile moderne. Fetișcana, la rândul ei, s-a măritat, spre a-și satisface instinctele dezlănțuite și spre a nu lăsa fără întrebuințare niște talente cu totul remarcabile. Sunt, de asemenea, foarte mândru că am fost primit în acea vreme ca un egal într-o asociație masculină prea des calomniată. Dar asupra acestui lucru nu voi insista: știți bine că până și oamenii foarte inteligenți se fălesc atunci când pot goli o sticlă mai mult decât vecinul. Aș fi putut, așadar, să-mi aflu pacea și izbăvirea în acel prea fericit dezmăț. Dar și de data asta am întâlnit o piedică în mine. A început să mă doară ficatul și m-a răzbit o oboseală îngrozitoare, care nu mi-a trecut nici până azi. Ne jucăm de-a nemurirea și, după câteva săptămâni, ne pomenim că abia ne mai putem târî de la o zi la alta.

Singurul folos al acestei experiențe, după ce-am renunțat la isprăvile mele nocturne, a fost acela de a-mi fi făcut viața mai puțin dureroasă. Oboseala care-mi măcina trupul tocise în același timp în mine multe puncte sensibile. Orice exces micșorează vitalitatea, deci și suferința. Spre deosebire de ceea ce se crede în mod obișnuit, desfrâul n-are în el nimic frenetic. E doar un somn nesfârșit. Ați observat probabil că bărbații cu adevărat geloși n-au decât un singur gând: să se culce cu femeia care, cred ei, i-a trădat. Bineînțeles, nu vor astfel decât să se asigure o dată mai mult că sunt încă stăpânii scumpei lor comori. Vor s-o aibă, cum se spune. Dar mai e ceva: îndată după asta, sunt mai puțin geloși. Gelozia fizică este un rezultat al închipuirii, dar totodată și o judecată asupra ta însuși. Pui pe seama rivalului gândurile urâte pe care le-ai avut în împrejurări asemănătoare. Din fericire, excesul plăcerii slăbește imaginația ca și judecata. Suferința adoarme o dată cu virilitatea și nu se trezește decât o dată cu ea. Pentru aceleași pricini, adolescenții își pierd, o dată cu prima lor femeie, neliniștea metafizică, iar anumite căsătorii care nu sunt decât un desfrâu birocratizat, devin în același timp dricurile cenușii ale îndrăzelii și imaginației. Da, dragă prietene, căsătoria burgheză a pus întreaga noastră țară sub semnul papucilor și halatului, și în curând o va duce la groapă.

Exagerez? Nu, dar pierd șirul. Voiam doar să vă spun cât de bine mi-au prins acele luni de orgie. Trăiam într-un fel de ceață, în care râsul hohotea tot mai stins, încât până la urmă nici nu-l mai auzeam. Indiferența mea, și până

atunci atât de mare, nemaîntâlnind nici o stavilă, se întindea ca o scleroză. Terminasem cu emoțiile! Starea mea de spirit era mereu aceeași sau, mai bine-zis, nici nu putea fi vorba de o stare de spirit. Plămânii tuberculoși se vindecă uscându-se și astfel fericitul lor stăpân moare înăbușit cu încetul. Așa s-a întâmplat și cu mine: o dată cu vindecarea, venea, liniștită, moartea. Trăiam încă din meseria mea, dar reputația îmi fusese mult știrbită de vorbele mele extravagante, iar existența mea dezordonată nu-mi mai îngăduia să-mi exercit profesia cu regularitate. E interesant de notat că oamenii nu mă osândeau atâta pentru excesele nocturne, cât pentru cuvintele mele pline de sfidare. Clienții deveneau bănuitori când, uneori, în pledoariile mele, mă auzeau rostind cuvântul Dumnezeu. Se temeau, fără îndoială, că Cerul nu va ști să le apere interesele la fel de bine ca un avocat priceput. De aici până la a trage concluzia că invocam divinitatea în măsura în care nu cunoșteam legea nu mai era decât un pas. Clienții mei au făcut și pasul acesta și au început să mă caute tot mai rar.

Din când în când, totuși, mai pledam. Uneori, uitând că nu mai cred în ceea ce spun, pledam chiar bine. Eram dus de propria mea voce și o urmam; nu mai puteam fi la înălțime, ca odinioară, dar mă ridicam, totuși, de la pământ, în zbor razant, în afara meseriei, vedeam puțină lume. Întrețineam încă, dar cu mare efort, una sau două legături mai vechi. Mi se întâmpla chiar să petrec cu acele femei seri de pură prietenie, în care nu simțeam față de ele nici cea mai mică dorință doar că, știind dinainte că mă voi plictisi, abia ascultam ce mi se spune. Începusem să mă îngraș și am crezut că, în sfârșit, criza se terminase. Nu mă mai aștepta decât bătrânețea.

Într-o zi însă, pe când mă aflu pe un transatlantic, pe puntea superioară, firește, călătorind cu o prietenă ce nu știa că-mi sărbătoresc astfel vindecarea, am zărit deodată un punct negru în largul oceanului de culoarea fierului. Mi-am întors repede privirea și inima a început să-mi bată cu putere. Când, cu mare greutate, am izbutit să mă uit iar într-acolo, punctul acela negru dispăruse. Tocmai voiam să strig, să chem proteste într-ajutor, când l-am văzut din nou. Era unul din acele resturi pe care le lasă vapoarele în urma lor. Totuși, nu putusem îndura să-l privesc, căci mă gândisem de îndată la un înecat. Am înțeles atunci, fără revoltă, așa cum te împaci cu o idee despre care știi de mult că-i adevărată, că acel strigăt care, cu atâția ani în urmă, răsunase în spatele meu deasupra Senei, călătorește prin lume în tot acest răstimp, purtat de fluviu către apele Mânecii, peste întinderea nemărginită a oceanului și că mă așteptase aici, până în ziua când l-am întâlnit. Și am mai înțeles că mă va aștepta mereu pe mări și pe fluvii, pretutindeni unde se află apa amară cu care fusesem botezat. Spuneți-mi, oare nu suntem și aici tot pe apă? Pe apa întinsă, monotonă, nesfârșită, ale cărei margini se confundă cu cele ale pământului. Cum să cred că vom ajunge vreodată la Amsterdam? Nu vom mai ieși niciodată din acest uriaș agheasmatar. Ascultați! Nu auziți strigătul pescărușilor nevăzuți? Strigă spre noi, dar către ce ne cheamă?

Sunt aceiași care strigau, trimițându-și chemarea peste Atlantic, în ziua în care am înțeles pentru totdeauna că nu sunt vindecat, că eram încolțit din toate părțile și că trebuia să mă împac cu acest gând. Se sfârșise cu viața orgolioasă, dar o dată cu ea se sfârșise și cu mine, și cu răzvrătirea. Trebuia să mă supun și să-mi recunosc vina. Trebuia să trăiesc în carceră. E adevărat, nu cunoașteți acea temniță aflată sub pământ, numită în evul mediu carceră. De obicei, erai uitat aici pe viață. Temnița aceasta se deosebea de celelalte prin dimensiunile sale iscusit chibzuite. Nu era destul de înaltă ca să poți sta în

picioare, dar nici îndeajuns de lată ca să te culci Te îngrămădeai în ea cum puteai, trăind de-a curmezișul; somnul aici era o cădere, veghea o ghemuire. Dragul meu, invenția aceasta simplă era — și când vorbesc așa știu bine ce spun — cu adevărat genială. În fiecare zi, cu trupul strâns ca într-un clește, clipă de clipă, osânditul afla că e vinovat și că a fi nevinovat înseamnă să te poți întinde cu voieșie din toate mădularele. Puteți să vă închipuiți în temnița aceea un om obișnuit să trăiască pe înălțimi și pe puntea superioară a vapoarelor? Ce? Poți fi închis în temniță și să fii nevinovat? Improbabil, cu totul improbabil! Dacă ar fi așa, raționamentul meu n-ar mai face două parale! Refuz să examinez, fie și măcar pentru o clipă, ipoteza că nevinovăția s-ar vedea silită să trăiască gheboșată. De altminteri, nu putem afirma nevinovăția nimănui, dar putem afirma cu siguranță vinovăția tuturor. Fiecare om este o mărturie a crimelor tuturor celorlalți, iată credința și speranța mea.

Credeți-mă, religiile se înșeală atunci când îi mustră pe oameni, zvârlind, printre tunete și fulgere, porunci. Nu-i nevoie de Dumnezeu nici pentru a crea vinovăția, nici pentru a pedepsi. Semenii noștri, ajutați de noi înșine, ne sunt de-ajuns. Vorbeați de Judecata de Apoi. Îngăduiți-mi să râd cu respect. O aștept fără teamă. Căci am cunoscut lucrul cel mai rău: judecata oamenilor. Pentru ei nu există circumstanțe atenuante și chiar în buna intenție văd o crimă. Ați auzit măcar de carcera în care se scuiă, imaginată de curând de un popor ce voia să arate că e cel mai de seamă de pe pământ? E vorba de o cutie zidită, în care prizonierul stă în picioare, dar nu poate să se miște. Poarta solidă care-l zăvorăște în scoica lui de ciment se oprește la înălțimea bărbiei. Nu i se vede decât fața, pe care fiecare paznic care trece scuiă din belșug. Prizonierul, cu trupul pe de-a-ntregul încătușat, nu poate să se șteargă, deși îi este îngăduit, e drept, să închidă ochii. Și asta, dragul meu, au inventat-o oamenii. Pentru ca să dea la iveală această capodoperă n-au avut nevoie de Dumnezeu.

Atunci? Atunci singura utilitate a lui Dumnezeu ar fi aceea de a chezașui nevinovăția, iar religia eu aș vedea-o mai curând ca o mare spălătorie, ceea ce a și fost, de altfel, dar pentru puțină vreme, trei ani mai exact, dar atunci nu se numea religie. De atunci săpunul lipsește, avem nasul murdar și ni-l ștergem unul altuia. Toți chiulangii, toți pedepsiții, ne scuiăm unii pe alții și apoi zdup, la carceră cu noi! Totul e cine scuiă primul. Îți voi spune un mare secret, dragul meu. Nu aștept Judecata de Apoi: ea are loc în fiecare zi.

Nu, nu-i nimic, tremur puțin din pricina umezelii ăsteia blestemată. De altfel, am ajuns. Stau aici. Luați-o înainte. Dar mai rămâneți, vă rog, și intrați cu mine. N-am terminat, trebuie să continui. Să continui, iată lucrul cel mai greu. Știți, de pildă, de ce l-au răstignit pe cel la care vă gândiți, poate, în clipa asta? Bun, aveau nenumărate motive s-o facă. Întotdeauna există motive să ucizi un om. Dimpotrivă, e cu neputință să aduci dovada că e îndreptățit să trăiască. Iată de ce crima își găsește întotdeauna avocați, iar nevinovăția doar uneori. Dar acea înspăimântătoare agonie, în afară de pricinile ce ne-au fost atât de explicate timp de două mii de ani, mai avea una, cu deosebire însemnată, dar care nu știu de ce, e tăinuită cu mare grijă. Adevărata pricină este că El știa că nu-i cu totul nevinovat. Nu purta povara greșelii de care era învinuit, dar făptuise altele, chiar dacă nu știa care sunt acelea. Sau poate știa? Căci de la El porniseră toate. E cu neputință să nu fi auzit vorbindu-se despre uciderea pruncilor. Din pricina Lui muriseră pruncii din Iudeea, uciși în timp ce părinții săi îl duceau la adăpost. Nu voise asta, bineînțeles. Soldații sângeroși, pruncii sfârtecați îl umpleau de groază și de silă. Dar, așa cum era,

sunt sigur că nu putea să-i uite. Și acea tristețe ce se străvede în toate faptele Sale nu-i oare melancolia fără leac a celui care auzea în ceasurile nopții vocea Rașelei plângându-și pruncii și nevrând a primi mângâiere? Gemetele ei se înălțau în nopte. Rașela își chema pruncii uciși din pricina Lui, iar El trăia!

Știind ce știa, cunoscând totul despre om — ah! cine-ar fi crezut că adevărata crimă nu e să omori, ci să nu mori tu însuși — față-n față zi și noapte cu nevinovata lui crimă, îi era din ce în ce mai greu să rămână ceea ce era și să continue. Era mai bine să termine cu toate, să nu se apere, să moară, spre a nu mai fi singurul în viață și spre a merge acolo unde nădăjduia că va fi ajutat. Dar n-a fost ajutat și atunci s-a tânguit. Au avut însă grijă să-l cenzureze. Da, cred că Evanghelistul al treilea e cel ce pentru întâia oară a trecut sub tăcere plângerea Lui. "Pentru ce m-ai părăsit?" e un strigăt de răzvrătire, nu credeți? De aceea a și fost suprimat. Să nu uităm că, dacă Luca nu le-ar fi înlăturat, cuvintele acelea ar fi trecut aproape neobservate sau, în orice caz, n-ar fi căpătat importanța ce li s-a acordat mai târziu. Astfel, cenzorul strigă în gura mare ceea ce vrea să tăinuiască. Căci și orânduirea lumii e ambiguă.

Nu se poate însă tăgădui că acela pe care l-au cenzurat n-a mai putut continua și, dragul meu, când spun asta, știu despre ce vorbesc. A fost o vreme când mă întrebam în fiecare clipă cum voi izbuti să ajung clipa următoare. Da, în lumea asta poți să faci războiul, să maimuțărești dragostea, să-ți chinuiești semenul, să faci paradă prin zădărnici de propria-ți persoană sau numai să-ți vorbești de rău vecinul în timp ce împletești la ciorap; dar, în anumite cazuri, faptul de a continua, simplul fapt de a continua e un lucru ce întrece puterile unui om. Iar El nu avea puteri supraomenești, de asta puteți fi sigur. Și-a strigat suferința, agonizând, și de aceea îl iubesc, pe El, pe prietenul meu, care a murit fără a ști.

Din nefericire ne-a lăsat singuri, ca să continuăm, oricum și oriunde, chiar ghemuiți într-o carceră, știind ce știa și El, dar nefiind în stare să facem ce-a făcut și să murim așa cum a murit El. Au încercat, firește, să se slujească de moartea Lui. Ce idee genială să ni se spună: "Nu sunteți albi ca neaua, bun, asta-i lucru știut. Dar n-o să ne pierdem vremea cu fiecare dintre voi. Vom rezolva chestiunea dintr-o dată, pe cruce!" Dar prea mulți oameni se cațără acum pe cruce, numai ca să fie văzuți de cât mai de departe, chiar dacă pentru asta trebuie să-L calce în picioare pe Cel Răstignit de atâta vreme. Prea mulți oameni au hotărât să aleagă mila în locul generozității. Vai, nedreptatea, nedreptatea ce l s-a făcut îmi sfâșie inima!

Văd că iar pune stăpânire pe mine vechiul nărav: nu mai am mult și o să încep să pledez. Iertați-mă și înțelegeți că am motivele mele. De pildă, numai la câteva străzi de aici, se află muzeul "Domnului Iisus de sub acoperiș". Pe vremea aceea, foloseau drept catacombe podurile. Asta pentru că pivnițele de pe aici sunt pline cu apă. Dar astăzi, puteți fi liniștit, dumnezeul lor nu se mai afla nici în pod și nici în pivniță. L-au cocoțat pe un jilț judecătoresc, în adâncul inimii lor, și lovesc, și judecă mai cu seamă, judecă întruna, în numele Lui. El îi vorbea Păcătoasei cu blândețe: "Nici eu nu te osândesc!"; iar ei osândesc fără cruțare și fără alegere... În numele Domnului, iată-ți pedeapsa! În numele Domnului? Dar prietenul meu nu asta voia. Voia să fie iubit, doar atât. Mai sunt, bineînțeles, oameni care îl iubesc, chiar printre creștini. Dar îi numeri pe degete. Știau dinainte că așa va fi, căci avea simțul umorului. Petru, știți doar, Petru cel fricos, se va lepăda de el: "Nu-l cunosc pe omul acesta... Nu știu ce vrei să spui..." etc. Sunt vorbe care întrec orice măsură, iar el face un

joc de cuvinte: "Pe piatra aceasta voi clădi Biserica mea". Nimeni n-ar fi putut merge cu ironia atât de departe, nu găsiți? Și totuși, și de data asta tot ei triumfă! "Vedeți, a spus-o dinainte! Da, a spus-o, într-adevăr, căci știa bine cum stau lucrurile. Si apoi a plecat pentru totdeauna, lăsându-i să judece și să condamne, cu iertarea pe buze și cu osânda în inimă.

Căci nu se poate spune că mila a pierit, nu, nici pomeneală, de dimineață până seara nu vorbim decât de ea. Numai că nimeni nu mai este declarat nevinovat. Pe leșul nevinovăției viermuiesc judecătorii, judecători de toate soiurile, cei ai lui Hristos și cei ai lui Antihrist, laolaltă înfrățiți în carceră. Căci nu trebuie să-i împovărăm numai pe creștini. Și ceilalți sunt vârați până-n gât în toată treaba asta. Știți ce s-a întâmplat cu una din casele care l-a adăpostit în acest oraș pe Descartes? A devenit azil de nebuni. Da, trăim în mijlocul delirului general și al persecuției. Noi înșine, firește, nu putem rămâne deoparte. Cred că v-ați dat seama că nu cruț pe nimeni și nimic și știu că și dumneavoastră gândiți întru totul ca mine. Astfel, de vreme ce suntem judecători cu toții, suntem cu toții vinovați unii față de ceilalți; în felul nostru jalnic, suntem Hristos și cu toții, unul câte unul răstigniți, și tot fără a ști. Sau, mai bine zis, am fi asta, dacă eu, Clamence, n-aș fi găsit scăparea, singura soluție, adevărul...

Mă opresc aici, iubite prietene, fiți fără grijă! Ne vom despărți, de altfel, căci iată, am ajuns la ușa mea. Ce vreți, când ești singur și pe deasupra și istovit, ți se întâmplă ușor să te crezi prooroc. La urma urmei, asta și sunt, în pustiul acesta de piatră, de cețuri și de ape putrede: prooroc fără vlagă pentru searbede vremi, Elie fără Mesia, ars de friguri și îmbuibat cu alcool, cu spatele lipit de o ușă mucedă, cu degetul ridicat spre cerul scund, zvârlind blesteme asupra oamenilor fără lege care nu pot îndura nici un fel de judecată. Căci n-o pot îndura, dragul meu, și cu asta am spus totul. Cel care se supune unei legi nu se teme de o judecată care-l așează la locul ce i se cuvine într-o rânduială în care crede. Dar cel mai mare chin pe care l-au suferit vreodată oamenii este acela de a fi judecați fără nici o lege. Și acesta-i chinul nostru. Uitând de fire, judecătorii își dau frâu liber, dezlănțuindu-se la întâmplare și pierzând orice măsură. Atunci, — nu-i așa? — trebuie să încercăm să-i întrecem. Și astfel se iscă învâlmășeala cea mare. Proorocii și tămăduitorii se înmulțesc văzând cu ochii, grăbindu-se care mai de care să aducă legea cea bună, organizarea cea fără de cusur, înainte ca pământul să se fi pustiit. Dar, din fericire, eu sunt începutul sfârșitului, eu vestesc legea: sunt judecătorul-penitent.

Da, da, o să vă spun mâine în ce constă această frumoasă meserie. Plecați poimâine, trebuie, așadar, să ne grăbim. Nu vreți să veniți la mine? Vă rog să sunați de trei ori. Vă întoarceți la Paris? Parisul e departe, Parisul e frumos, nu l-am uitat. Îmi amintesc de felul cum apune acolo soarele, tot cam pe timpul ăsta. Seara se lasă foșnind uscat peste acoperișurile albastre de fum, vuietul orașului se aude înăbușit, fluviul pare că începe să curgă spre deal. Rătăceam la acea oră pe străzi. Știu, ceilalți rătăcesc și acum. Rătăcesc, prefăcându-se că se grăbesc către nevasta obosită, către casa severă... Ah! prietene, știți ce înseamnă făptura singuratică rătăcind prin marile orașe?...

Mă simt cât se poate de stânjenit că trebuie să vă primesc culcat. N-am mare lucru, doar puțină febră, pe care mi-o îngrijesc cu rachiul de ienupăr.

Sunt învățat cu asemenea accese. Cred că sufăr de friguri, pe care le-am căpatat pe vremea când eram papă. Nu glumesc decât pe jumătate. Știu ce gândiți: că e greu să descurci din spusele mele adevărul de minciună. Mărturisesc că aveți dreptate. Nici chiar eu... Unul dintre cunoscuții mei împărțea oamenii în trei categorii: cei care vor să nu aibă nimic de ascuns ca să nu fie siliți să mintă, cei care preferă să mintă ca să aibă ceva de ascuns și, în sfârșit, cei cărora le place atât minciuna, cât și misterul. Vă las să alegeți singur locul ce mi se potrivește cel mai bine.

Dar ce însemnătate au toate astea? Oare minciuna nu ne pune până la urmă pe drumul adevărului? Iar poveștile mele, adevărate sau mincinoase, nu ținesc toate același lucru, n-au toate același înțeles? Atunci ce însemnătate mai are dacă sunt adevărate sau mincinoase, de vreme ce, și într-un caz și într-altul, arată ceea ce-am fost și ceea ce sunt? Uneori vezi mai limpede în cel ce minte decât în cel ce spune adevărul. Adevărul, ca și lumina, orbește. Minciuna, dimpotrivă, e ca un frumos amurg, care pune în valoare fiecare lucru.

În sfârșit, luați-o cum vreți, dar am fost făcut papă într-un lagăr de prizonieri.

Stați, vă rog. Văd că vă uitați la cameră. E goală, e drept, dar e curată. Un Vermeer, fără mobile și fără cratițe. Fără cărți, de asemenea, căci e mult de când nu mai citesc nimic. Odinioară casa mea era plină de cărți citite doar pe jumătate. E un obicei la fel de scârbos ca și acela de a gusta doar puțin dintr-un pateu de ficat și de a arunca apoi restul. De altminteri, nu-mi mai plac decât confesiunile, iar autorii de confesiuni scriu mai cu seamă spre a se ascunde și a nu spune nimic din ceea ce știu. Tocmai atunci când pretind că trec la mărturisiri e cazul să devii bănuitor, căci e sigur că se pregătesc să împopoțoneze adevărul. Credeți-mă, sunt expert în materie. Iată de ce am rupt-o cu toate. N-am mai vrut în jurul meu nici cărți, nici obiecte de prisos, ci numai strictul necesar, o cameră curată și lustruită ca un sicriu. De altfel, când te întinzi pe unul din aceste paturi olandeze, atât de tari și cu cearșafurile atât de imaculate, parcă ai muri înfășurat în giulgiuri și îmbălsămat cu neprihănire.

Sunteți curios să-mi cunoașteți aventurile pontificale? Numai banalități, vă rog să mă credeți. Voi găsi oare puterea să vi le povestesc? Da, mi se pare că a început să-mi scadă temperatura. E așa de mult de atunci! Lucrurile s-au petrecut în Africa, unde, datorită domnului Rommel, războiul era în toi. Eu nu luam parte la lupte, liniștiți-vă. Nu luasem parte nici la cele din Europa. Fusesem mobilizat, bineînțeles, dar nu intrasem niciodată în foc. Într-un sens, îmi pare rău. Poate că asta ar fi schimbat multe. Armata franceză n-a avut nevoie de mine pe front. Mi-a cerut doar să particip la retragere. Apoi am regăsit Parisul și pe germani. Am fost ispitit să intru în Rezistență, despre care începea să se vorbească aproximativ în perioada în care am descoperit că sunt patriot. Zâmbiți? N-aveți dreptate. Descoperirea am făcut-o pe coridoarele metroului, la Châtelet. Un câine se rătăcise în acel labirint. Mare, cu blana țepoasă, cu o ureche sfâșiată, țopăia, privind vesel și adulmecând picioarele care treceau. Am pentru câini o dragoste veche și credincioasă. Îi iubesc pentru că ei iartă întotdeauna. Am chemat câinele care ezita, vizibil cucerit, dând din coadă cu entuziasm, la câțiva pași în fața mea. Chiar atunci, un tânăr soldat german a trecut pe lângă mine, călcând sprinten. Ajuns în dreptul câinelui, l-a mângâiat pe cap. Fără să șovăie, animalul s-a luat după el, cu același entuziasm, și amândoi s-au pierdut în depărtare. Ciuda și furia pe care le-am simțit împotriva soldatului neamț mi-au arătat în chip neîndoielnic

că reacția mea era patriotică. Dacă acel câine l-ar fi urmat pe un civil francez, lucrul m-ar fi lăsat cu totul indiferent. Dar așa, mi-l imaginam pe simpaticul animal în chip de mascotă a unui regiment german și simțeam cum mă cuprinde mânia. Testul era cât se poate de convingător.

M-am dus în zona sudică, să mă lămuresc în legătură cu Rezistența. Dar, o dată ajuns acolo și având toate informațiile necesare, am început să ezit. Hotărârea mea mi se părea întrucâtva nebunească și, la urma urmei, de-a dreptul romantică. Cred mai cu seamă că acțiunea subterană nu se potrivea nici cu temperamentul, nici cu gustul meu pentru înălțimile scăldate în lumină. Aveam impresia că mi se cere să ȣes zile și nopți în șir într-o pivniță, așteptând ca niște brute să vină să mă scoată din bârlogul meu, să destrame ceea ce ȣesusem și apoi să mă târască într-o altă pivniță unde să mă ucidă în bătai. Îi admiram pe acei eroi ai adâncimilor, dar mă simțeam incapabil să-i imit.

Am trecut, deci, în Africa de nord, cu intenția vagă de a ajunge la Londra. Dar am renunțat, situația din Africa fiind tulbure și cele două părți părăndu-mi a avea dreptate în egală măsură. Văd, după expresia dumneavoastră, că socotiți că trec mult prea repede peste amănunte care-și au importanța lor. Și dacă am presupune că, judecându-vă la adevărata dumneavoastră valoare, trec peste ele repede tocmai pentru ca să le remarcați mai bine? Fapt e că până la urmă m-am dus în Tunisia, unde o prietenă săritoare îmi găsisese de lucru. Prietena aceasta era o făptură foarte inteligentă, care făcea film. M-am dus după ea la Tunis și nu i-am cunoscut adevărata meserie decât în zilele care au urmat debarcării Aliatilor în Algeria. În aceeași zi a fost arestată de nemți, și eu de asemenea, dar fără voia mea. Nu știu ce s-a întâmplat cu ea. Mie unul nu mi-au făcut nici cel mai mic rău și am înțeles, după ce trecusem printr-o spaimă cumplită, că era mai cu seamă vorba de o măsură de siguranță. Am fost internat lângă Tripoli, într-un lagăr, unde nu eram prea rău tratați, dar în care sufeream de sete și de cele mai mari lipsuri. Noi, copiii acestei jumătăți de secol, n-avem nevoie de prea multe precizări când vrem să ne imaginăm asemenea locuri. Acum o sută cincizeci de ani, oamenii se înduioșau privind lacurile și pădurile. Astăzi avem lirismul închisorii. Așa că mă bizui pe dumneavoastră. Adăugați doar câteva amănunte: căldura, soarele bătându-ne în creștet, muștele, nisipul, setea.

Cu mine se afla un tânăr francez care credea cu tărie în Dumnezeu. Într-adevăr, e ca într-o poveste cu zâne. Un fel de Duguesclin, dacă vreți. Din Franța trecuse să lupte în Spania. Generalul catolic îl închisese, iar tânărul nostru, văzând că în lagărele franchiste năutul era, dacă pot îndrăzni să spun așa, binecuvântat de Roma însăși, căzuse pradă celei mai negre mâhniri. Nici cerul Africii, sub care ajunsese mai târziu, nici clipele de răgaz din lagăr nu-l lecuiseră de acea mâhnire. Dar meditațiile îndelungi, precum și soarele îl sco-seseră oarecum din starea lui normală. Într-o zi, în timp ce, sub cortul peste care șiroiau valuri de plumb topit, zece oameni, printre care și eu, gâfâiam înconjurați de roiuri de muște, a început din nou să-și strige diatribele împotriva celui pe care-l numea "Romanul". Era nebărbierit de câteva zile și se uita la noi cu privirea răătăcită. Avea pieptul gol, scăldat în sudoare, iar mâinile îi alergau pe claviatura vizibilă a coastelor. Ne spunea că e nevoie de un nou papă care să trăiască printre cei nefericiți, în loc să se roage pe un tron, și că trebuie să trecem cât mai repede la fapte. Ne privea ȣintă cu ochii lui răătăciți, dând din cap și repetând întruna: „Da". cât mai repede cu putință!" Apoi s-a liniștit dintr-o dată și, cu vocea stinsă, ne-a spus că trebuie să-l alegem dintre noi, să găsim un om întreg, cu toate cusururile și virtuțile lui, și să-i jurăm

ascultare dacă se leagă să păstreze vie, în el și în ceilalți, comunitatea suferințelor noastre. "Cine dintre noi, a întrebat, are mai multe slăbiciuni?" în glumă, am ridicat degetul: am fost singurul. "Bun. Jean-Baptiste e omul care ne trebuie". Ba nu, n-a zis chiar așa, fiindcă atunci mă numeam altfel. A spus însă că gestul meu presupunea mari virtuți și a propus să fiu ales. Ceilalți s-au declarat de acord, în joacă, și totuși cu o anumită gravitate. Adevărul este că Duguesclin ne impresionase pe toți. Din câte îmi amintesc, eu însumi nu râdeam decât cu jumătate de gură. În primul rând, găseam că profetul nostru are dreptate și apoi, ce să mai vorbim, soarele, munca istovitoare, lupta pentru apă ne cam scosese din minți. Așa se face că mi-am exercitat funcția de papă timp de câteva săptămâni și în mod din ce în ce mai serios.

În ce consta această funcție? Eram un fel de șef de grupă sau de secretar de celulă. Toți ceilalți, adică chiar și cei care nu credeau, au luat obiceiul să mă asculte. Duguesclin suferea, iar eu cârmuiam în numele suferinței lui. Mi-am dat atunci seama că nu-i chiar atât de ușor pe cât se crede să fii papă, lucru de care mi-am amintit până și ieri, după ce v-am vorbit cu atâta dispreț despre frații noștri, judecătorii. Lucrul cel mai greu, în tabără, era împărțirea apei. Se alcătuiseră și alte grupuri, politice sau religioase, și fiecare își favoriza oamenii lui. Am fost pus, așadar, în situația de a mi-i favoriza pe ai mei, ceea ce însemna o primă concesie. Dar nici chiar în sânul propriului meu grup n-am putut respecta o egalitate deplină. Li favorizam când pe unii, când pe alții, în funcție de starea lor fizică sau de munca pe care o îndeplineau. Aceste diferențieri pot avea consecințe grave, vă rog să mă credeți. Dar, hotărât lucru, mă simt obosit și nu mai vreau să mă gândesc la acea perioadă. Să spunem, de pildă, că mi-am încheiat cariera în ziua în care am băut apa unui prieten muribund. Nu, nu era Duguesclin, el murise, cred, prea se lipsea de toate. Dacă ar mai fi trăit, de dragul lui aș fi rezistat mai mult, căci îl iubeam, da, îl iubeam, cel puțin așa cred. Dar am băut apa, asta-i sigur, am băut-o spunându-mi că aveau mai mare nevoie de mine decât de celălalt, care oricum trebuia să moară, și că eram dator să-mi port de grijă pentru ei. Astfel răsar imperiile și bisericile, sub soarele morții. Și, pentru a mai tempera cuvintele mele de ieri, vă voi spune marea idee ce mi-a venit vorbindu-vă de toate aceste întâmplări, pe care nici nu mai știu bine dacă le-am trăit sau le-am visat. Marea mea idee este că trebuie să-l iertăm pe papă. Mai întâi, pentru că are nevoie de iertare mai mult ca oricare altul. Apoi, pentru că numai așa vom fi mai presus de el...

Ați închis bine ușa? Da. Vă rog să controlați. Iertați-mă, am complexul zăvorului. Chiar în clipa în care sunt pe cale să adorm, mă întreb întotdeauna dacă am tras sau nu zăvorul, în fiecare seară trebuie să mă ridic și să verific ușa. V-am mai spus, nu poți fi sigur de nimic. Să nu vă închipuiți cumva că neliniștea mea în legătură cu zăvorul e o reacție de proprietar înfricoșat. Odiñoară nu-mi încuiam nici apartamentul, nici mașina. Nu păstram banii sub cheie, nu țineam la avere. La drept vorbind, îmi era puțin rușine că sunt bogat. Uneori mi se întâmpla chiar să exclam, în cursul tiradelor mele mondene: "Proprietatea, domnilor, e o crimă!" Neavând inima îndeajuns de generoasă ca să-mi împart bogățiile cu un sărac care să le merite, le lăsam la îndemâna unor hoți eventuali, nădăduind să îndrept astfel nedreptatea cu ajutorul întâmplării. Astăzi, de altminteri, nu mai am nimic. Nu mă grăbesc, așadar, să-mi pun la adăpost avutul, ci pe mine însumi și propria-mi prezență de spirit. Țin, astfel, să mă asigur că nu va mai intra nimeni pe poarta micului univers bine închis din toate părțile, în care sunt rege, papă și judecător.

Fiindcă veni vorba, vă rog să deschideți dulapul acela. Vedeți tabloul? Da, uitați-vă bine la el. Nu-l recunoașteți? E cel intitulat *Judecătorii cinstiți*. Asta nu vă spune nimic? Aveți, oare, asemenea lacune de cultură? Totuși, dacă ați citit ziarele, v-ați aminti că în 1934 a fost furat la Gand, din catedrala Saint-Baven, unul din panourile capodoperei lui Van Eyck, *Mielul mistic*. Panoul acela era cunoscut sub numele de *Judecătorii cinstiți*. Înfățișa câțiva judecători veniți călare să se roage Mielului sfânt. A fost înlocuit cu o foarte bună copie, căci nimeni n-a mai putut găsi originalul. Ei bine, iată-l! Nu, nu eu l-am furat. Un client care vine des la "Mexico-City" și pe care l-ați văzut acum câteva seri i l-a vândut într-o seară de beție gorilei, pentru o sticlă de băutură. Mai întâi, l-am sfătuit pe prietenul nostru să-l agațe la loc potrivit și, vreme îndelungată, în timp ce erau căutați în lumea întreagă, cucernicii noștri judecători au tronat la "Mexico-City", peste bețivi și proxeneți. Apoi, la cererea mea, gorila mi l-a dat în păstrare. La început, nu prea voia, dar s-a speriat când i-am arătat cum stau lucrurile. De atunci, acești prea stimabili magistrați sunt singura mea tovărășie. Ați văzut ce loc gol au lăsat pe perete, deasupra tejghelei.

De ce n-am restituit panoul? Ah! Ah! Văd că aveți reacții de polițist. Ei bine, o să vă răspund așa cum aș face-o în fața judecătorului de instrucție, dacă cineva ar băga de seamă că tabloul a ajuns în camera mea. În primul rând, pentru că nu-i al meu, ci al patronului de la "Mexico-City", care e cel puțin tot atât de vrednic să-l aibă ca și episcopul de Gand. În al doilea rând, pentru că nimeni din cei ce se perindă prin fața *Mielului mistic* nu ar putea distinge copia de original și, prin urmare, nimeni nu are de suferit din vina mea. În al treilea rând, pentru că, în acest fel, sunt deasupra tuturor. Oamenilor le sunt înfățișați spre admirație judecători mincinoși, iar eu sunt singurul care-i cunosc pe cei adevărați, în al patrulea rând, pentru că astfel îmi rămâne o șansă de-a ajunge la închisoare, idee ispititoare dintr-un anume punct de vedere. În al cincilea rând, pentru că acești judecători merg să întâlnească Mielul, pentru că nici Mielul, nici nevinovăția nu mai există și, în consecință, iscusitul hoț care a furat panoul este un instrument al unei justiții necunoscute, căreia nu se cuvine să-i stăm împotrivă. În sfârșit, pentru că astfel totul e în bună ordine. Dreptatea fiind pentru totdeauna despărțită de nevinovăție, una aflându-se pe cruce, alta în dulap, sunt în măsură să lucrez în deplină libertate conform convingerilor mele. Pot să-mi exercit cu conștiința împăcată greaua profesiune de judecător-penitent la care m-am oprit după atâtea decepții și contradicții și despre care, de vreme ce plecați, a venit momentul să vă vorbesc.

Îngăduiți-mi însă mai întâi să mă ridic puțin ca să respir mai bine. Cât sunt de obosit! Încuiați-i, vă rog, pe judecătorii mei! Mulțumesc. Exercit meseria aceasta de judecător-penitent chiar în clipa de față. De obicei, birourile mele se află la "Mexico-City". Dar marile vocații se prelungesc și dincolo de locul de muncă. Chiar în pat, chiar având temperatură, continui să-mi fac meseria. E o meserie pe care, de altminteri, nu o exerciți, ci o trăiești clipă de clipă. Să nu vă închipuiți că v-am vorbit atâtea cinci zile în șir numai pentru propria mea plăcere. Nu, destul am vorbit altădată fără să spun nimic. Acum, cuvintele mele pornesc de la o idee, și anume, evident, de la ideea de a face râsetele să înceteze, de a evita judecata, deși, în aparență, nu există scăpare. Marea dificultate de a i te sustrage nu constă oare tocmai în aceea că suntem primii care ne osândim pe noi înșine? Pentru început trebuie deci să extindem condamnarea asupra tuturor, fără discriminare, pentru ca s-o mai atenuăm puțin.

Ca punct de plecare, am următorul principiu: nu admit nici un fel de scuze,

niciodată și pentru nimeni. Neg bunele intenții, greșeala vrednică de stimă, greșeala necugetată, circumstanțele atenuante. Nu binecuvântează, nu iert pe nimeni. Fac, pur și simplu, adunarea și apoi zic: "Face atât. Ești un pervers, un satir, un mitoman, 'un pederast, un artist" etc. Nici un cuvânt mai mult. În filosofie ca și în politică sunt deci pentru orice teorie care-i refuză omului nevinovăția și pentru orice practică ce-l tratează drept vinovat. Vedeți în mine, prea scumpul meu prieten, un partizan luminat al servituții.

Fără ea, la drept vorbind, nu există soluție definitivă. Am înțeles asta foarte repede. Odinioară, aveam pe buze, de dimineața până seara, cuvântul libertate. La micul dejun îl întindeam pe felia de pâine, îl mestecam pe îndelete ziua întreagă, duceam cu mine în lume o răsuflare minunat parfumată cu iz de libertate. Îi dădeam în cap cu acest cuvânt cheie oricui mă contrazicea, îl pusesem în slujba dorințelor și puterii mele. Îl șopteam în pat, la urechea prietenelor mele adormite, și el mă ajuta să le părăsesc când le era lumea mai dragă. Îl strecuram... Dar văd că mă înflăcărez și pierd orice măsură... La urma urmei, mi s-a întâmplat să-i dau libertății și o întrebuintare mai dezinteresată, ba chiar — gândiți-vă cât eram de naiv! — s-o apăr de câteva ori, fără să ajung, desigur, până într-acolo încât să mor pentru ea, dar riscând, totuși, într-o oarecare măsură. Să-mi fie iertată această imprudență, căci nu știam ce fac. Nu știam că libertatea nu-i o răsplată, nici o decorație pe care o sărbătorești bând șampanie; nici un dar, o cutie cu dulciuri pe care s-o mănânci lingându-te pe buze de plăcere. Oh! nu, dimpotrivă, e o corvoadă, o cursă lungă, în care alergi singur, până la extenuare. Nici urmă de șampanie, nici urmă de prieteni care să ridice paharul în cinstea ta, privindu-te cu dragoste. Ești singur în sala mohorâtă, singur în boxa acuzaților, în fața judecătorilor și singur când hotărăști, în fața ta însuși sau în fața judecății celorlalți. La capătul oricărei libertăți se află o sentință; iată de ce libertatea e o povară prea apăsătoare, mai cu seamă când ai febră sau când ești nefericit sau când nu iubești pe nimeni.

Ah! dragul meu, pentru cine e singur, fără Dumnezeu și fără stăpân, povara zilelor e îngrozitoare. Iată de ce trebuie să ne alegem un stăpân, Dumnezeu nemaifiind la modă. Cuvântul acesta, de altminteri, nu mai are nici un sens; nu merită, rostindu-l, să riști să-i scandalizezi pe cei din jur. Uitați-vă la moraliștii noștri, atât de serioși și care-și iubesc atât de mult semenii; nimic nu-i deosebește, în fond, de creștini, în afară de faptul că nu predică în biserici. Ce-i împiedică, după părerea dumneavoastră, să se convertească? Respectul, poate, respectul față de oameni, da, respectul omenesc. Nu vor să scandalizeze, își păstrează trăirile pentru ei. Am cunoscut, de pildă, un romancier ateu care se ruga în fiecare seară. Dar asta n-avea nici o importanță: ce mai săpuneală îi trăgea tot el lui Dumnezeu în cărțile pe care le scria! Ce scuturătură, cum ar zice nu mai știu cine! Un militant liber-cugetător căruia i-am vorbit despre asta a ridicat, fără rea intenție de altfel, brațele către cer: "Nu-mi spuneți nimic nou, suspina acest apostol, toți sunt așa". După el, optzeci la sută dintre scriitorii noștri, dacă ar putea să nu semneze, ar scrie și ar adora numele lui Dumnezeu. Dar, tot după părerea lui, semnează, pentru că se iubesc pe ei înșiși, și nu adoră nimic, pentru că se urăsc. Cum totuși nu se pot împiedica să judece, se despăgubesc făcând apel la morală. În fond, putem vorbi în cazul lor de un satanism virtuos. Ciudată epocă, într-adevăr! De ce ne-am mira că mințile s-au tulburat și că unul dintre prietenii mei, ateu pe vremea când era un soț model, s-a convertit de când își înșală nevasta.

Ah! micuții fățarnici, comedieni, ipocriți, cât sunt de înduioșători! Ascultați-

mă pe mine, toți sunt plini de credință, chiar când dau foc cerului. Atei sau devoți, moscoviți sau bostonieni, toți sunt creștini, din tată-n fiu. Dar tocmai asta-i, nu mai există nici un fel de tată, nici un fel de rânduială! Suntem liberi, trebuie să ne descurcăm singuri și, cum ei refuză tocmai libertatea și sentințele ei, îi vezi cum se roagă să li se dea peste degete, cum inventează reguli înspăimântătoare, cum aleargă să înalțe ruguri în locul bisericilor, ca niște noi Savonarola. Nu cred însă decât în păcat, niciodată în grație. Deși, bineînțeles, se gândesc la ea. Grație, asta vor, acel da, acea uitare de sine, fericirea de a fi ce se știe pe sine, căci mai sunt și sentimentali pe deasupra, logodna, fecioara fragedă, bărbatul drept, muzica. Eu, în schimb, care nu-s sentimental, știți ce-am visat? O dragoste totală a întregului suflet și a întregului trup, de fiecare zi și de fiecare noapte, o îmbrățișare neîntreruptă, o înflăcărare și o bucurie mereu înviate, și asta cinci ani în șir, după care, moartea. Dar, vai!

Atunci — nu-i așa? — în lipsa logodnei sau a dragostei neîntrerupte, va fi căsătoria brutală, cu puterea și cu biciul. Esențialul e ca totul să devină simplu, ca pentru copii, ca fiecare act să fie comandat, ca binele și răul să fie arătate în chip arbitrar, deci evident. Întrucât mă privește, sunt de acord cu toate acestea, așa, sicilian și javanez cum sunt, câtuși de puțin creștin, deși mă simt aproape de primul dintre ei. Dar pe podurile Parisului am aflat și eu că mă temeam de libertate. Trăiască deci stăpânul, oricare ar fi el, înlocuind legea Cerului. "Tatăl nostru, carele ești pentru un timp aici... O, conducătorii noștri, șefii noștri minunat de aspri, o, cârmuitorii noștri cruzi și prea iubiți..." Vedeți, cred că esențialul e să nu mai fii liber și să te poți supune cu căință unuia și mai ticălos decât tine. Când vom fi cu toții vinovați, vom avea adevărata democrație. Fără să mai punem la socoteală, dragă prietene, că trebuie să ne răzbumăm pentru faptul că fiecare moare singur. Moartea e solitară, în timp ce servitutea e colectivă. Ceilalți dau socoteală și ei, și o dată cu noi, și asta-i lucrul cel mai important. Toți împreună, dar în genunchi și cu capul plecat.

Nu-i oare mai bine să trăiesc după chipul și asemănarea societății și pentru asta nu trebuie oare ca societatea să-mi semene? Amenințarea, dezonoarea, poliția consfințesc asemănarea aceasta.

Batjocorit, hăituit, siluit, pot, în sfârșit, să-mi dau întreaga măsură, să mă bucur de ceea ce sunt, să fiu așa cum firea mea o vrea. Iată de ce, iubite prieten, după ce am salutat solemn libertatea, am hotărât pe ascuns că trebuia dată, fără întârziere, pe mâna primului venit. Și, ori de câte ori îmi stă în putință, încep să predic în biserica mea din "Mexico-City", îndemnând poporul să se supună și să caute cu umilință confortul servituții, chiar dacă i-o înfățișez sub numele adevăratei libertăți.

Dar nu sunt atât de nebun încât să-mi închipui că vom fi sclavi chiar de mâine. Știu prea bine că sclavia va fi doar una din binefacerile viitorului. Până atunci, nu-mi rămâne decât să mă împac cu prezentul și să caut o soluție, măcar provizorie. A trebuit, așadar, să găesc un alt mijloc de a extinde judecata asupra tuturor, pentru ca povara ei să-mi fie mie însumi mai ușoară. Și am găsit acest mijloc. Deschideți, vă rog, puțin fereastra, e îngrozitor de cald. Dar totuși nu chiar atât de cald, căci mi-e și foarte frig. Ideea mea e simplă și totodată fecundă. Cum să-i bagi pe toți la apă, ca să ai dreptul să te usuci tu singur la soare? Să mă urc în amvon, ca mulți dintre iluștrii mei contemporani, și să blestem omenirea? E prea primejdios. Într-o bună zi sau într-o noapte, râsul izbucnește când nici nu te aștepți. Sentința prin care-i osândești pe

ceilalți se întoarce până la urmă împotriva ta, pleznindu-te urât peste bot. Atunci, ce-i de făcut? o să-mi spunei. Vă voi arăta în ce constă ideea mea genială. Am descoperit că, în așteptarea stăpânilor și a bătei, trebuie să facem ce-a făcut Copernic, adică să inversăm raționamentul, și astfel vom învinge. De vreme ce nu-i poți osândi pe ceilalți fără ca, pe dată, să te judeci pe tine însuși, trebuie să-ți dai singur în vileag toate păcatele, pentru a dobândi dreptul de a-i judeca pe ceilalți. De vreme ce orice judecător devine, mai devreme sau mai târziu, penitent, trebuie să faci calea în sens invers și, începând prin a fi penitent, să sfârșești ca judecător. Mă urmărești? Bun. Dar, ca să fiu și mai limpede, o să vă spun cum lucrez.

Mai întâi mi-am închis biroul de avocat, am părăsit Parisul, am călătorit; am căutat să mă stabilesc sub un alt nume undeva unde să nu duc lipsă de clienți. Sunt multe asemenea locuri pe lume, dar întâmplarea, comoditatea, ironia și, de asemenea, o anumită nevoie de a mă chinui, m-au făcut să aleg o capitală înconjurată de ape și învăluită în cețuri, strânsă în chinga canalelor, cu o populație numeroasă și vizitată de oameni veniți din lumea întreagă. Mi-am instalat biroul într-un bar din cartierul mateloților. Clientela din porturi e variată. Săracii nu se duc în cartierele locuite de cei bogați, în timp ce oamenii de bună condiție ajung întotdeauna, după cum singur ați putut vedea, fie măcar o singură dată, în mahalalele deocheate. Îi pândesc mai cu seamă pe burghezi, și anume pe burghezii care s-au rătăcit pe aici din întâmplare; cel mai mare randament îl am cu ei. Cu ei obțin, ca un adevărat virtuoz, efectele cele mai rafinate.

De câțeva vreme îmi exercit utila profesie la "Mexico-City". Ea constă mai întâi, după cum singur ați putut observa, în a te mărturisi cât mai des în public. Mă învinuiesc, așadar, de toate crimele cu putință. Nu-i prea greu, acum mă ajută memoria. Dar, atenție, nu mă învinuiesc în chip grosolan, lovindu-mă cu pumnii în piept. Dimpotrivă, mă strecor cu dibăcie printre obstacole, nuanțez cât mai mult, fac nenumărate digresiuni, îmi adaptez, în sfârșit, spusele, la cel ce mă ascultă, silindu-l până la urmă la o mărturisire care o întrece pe a mea. Amestec ceea ce mă privește pe mine cu ceea ce-i privește pe ceilalți. Iau trăsăturile comune, experiențele pe care le-am îndurat împreună, slăbiciunile pe care le împărtășim cu toții, bunele maniere, omul zilei, cu alte cuvinte, așa cum există el în mine și în ceilalți. Din toate făuresc un portret care este al tuturor și al nimănui. O mască, la urma urmei, foarte asemănătoare cu măștile de carnaval, reproducând modelul cu fidelitate, dar și simplificându-l în același timp, și în fața căroră îți spui: "Mutra asta parcă mi-e cunoscută. Când portretul e gata, ca în astă-seară, îl arăt, plin de întristare: "Iată, vai, cine sunt!" Rechizitoriul a luat sfârșit. Dar, în aceeași clipă, portretul pe care-l întind contemporanilor mei devine o oglindă.

Acoperit cu cenușă, smulgându-mi încet părul de pe cap, cu fața brăzdată de unghii, dar cu privirea pătrunzătoare, stau în fața omenirii întregi, recapitulându-mi rușinea, fără a pierde din vedere efectul pe care-l produc, și spunând: "Eram cel mai rău dintre cei mai răi. Apoi, pe nesimțite, trec de la "eu" la "noi". Când ajung la "iată ce suntem", le-am jucat festa și pot să le spun adevărul în față. Sunt ca ei, bineînțeles, toți fierbem în aceeași oală. Totuși, am asupra lor o anumită superioritate, aceea de a ști, care-mi dă dreptul să vorbesc. Sunt sigur că vedeți avantajul unei asemenea situații. Cu cât mă învinuiesc, cu atât sunt mai îndreptățit să vă judec și, mai mult decât atât, vă silesc să vă judecați singur, ceea ce mă ușurează într-o și mai mare măsură. Ah! dragul meu, suntem niște fapte ciudate și nefericite, și dacă ne

vom da cât de cât osteneala să ne amintim felul cum am trăit, vom vedea că avem destule pricini de a ne mira și de a ne scandaliza de noi înșine. Încercați. Voi asculta, fiți pe pace, mărturisirea dumneavoastră, cu un adânc simțământ de fraternitate.

Nu râdeți! Da, sunteți un client dificil, am văzut asta de la bun început. Dar o să ajungeți și dumneavoastră unde trebuie, e inevitabil. Ceilalți, în marea lor majoritate, sunt mai curând sentimentali decât inteligenți și de aceea pot fi mai ușor dezorientați. Pentru cei inteligenți îți trebuie mai multă vreme. Dar e de-ajuns să le explici metoda cu de-amănuntul. Poți fi sigur că n-o vor uita și că vor medita la ea. Într-o bună zi, jumătate în joacă, jumătate fiindcă n-au altceva mai bun de făcut, se așează la o masă. Dumneavoastră nu sunteți numai inteligent, ci aveți și înfățișarea omului cu experiență. Recunoașteți, totuși, că vă simțiți azi mai puțin mulțumit de dumneavoastră decât erați acum cinci zile. Acum nu-mi mai rămâne decât să aștept să-mi scrieți sau să vă întoarceți. Căci vă veți întoarce, sunt sigur! Mă veți găsi neschimbat. Și, de ce m-aș schimba, de vreme ce mi-am aflat fericirea ce mi se potrivește? Am acceptat duplicitatea, în loc să fiu nefericit din pricina ei. Mai mult chiar, m-am instalat cu tot dinadinsul în miezul ei, găsind acolo acel confort pe care l-am căutat întreaga viață. Am greșit, de fapt, când v-am spus că esențialul e să eviți judecata. Esențialul e să poți să-ți îngădui orice, chiar dacă ești nevoit din când în când să mărturisești în gura mare propria-ți josnicie. Acum îmi îngădui, din nou, orice și de data asta nu mai râde nimeni în spatele meu. Duc aceeași viață, de vreme ce, ca și înainte, mă iubesc pe mine însumi și mă slujesc de ceilalți! Numai că faptul de a-mi mărturisi greșelile îmi îngăduie s-o iau din nou de la capăt, cu inima ușoară, și să mă bucur îndoit, mai întâi de firea mea și apoi de o plăcută căință.

De când am descoperit această soluție, mă las în voia voluptății, a orgoliului, a plictiselii, a mâniei și chiar a febrei pe care chiar acum o simt cu bucurie cum urcă. În sfârșit, sunt iar stăpân și pentru totdeauna. Am mai descoperit o înălțime, pe care nu mă cațăr decât eu și de pe care pot să-i judec pe toți ceilalți. Uneori, foarte rar, când noaptea e într-adevăr frumoasă, aud un râs depărtat și îndoiala mă cuprinde din nou. Atunci strivesc tot ce mă înconjoară, întreaga lume cu faptele ei, sub greutatea propriei mele infirmități, și iată-mă din nou însănătoșit.

Voi aștepta, așadar, oricât va fi nevoie, să veniți să mă salutați la "Mexico-City". Luați de pe mine această pătură, vreau să respir. O să veniți, nu-i așa? Am să vă arăt tehnica mea până în cele mai mici amănunte, căci simt o anumită afecțiune pentru dumneavoastră. Mă veți vedea vorbindu-le cât e noaptea de lungă, făcându-i să priceapă că sunt niște ticăloși. Chiar din seara asta o voi lua iar de la început. Nu mă pot lipsi de asta, după cum nu mă pot lipsi nici de acele clipe când unul dintre ei se prăbușește la pământ, beat, izbindu-se cu pumnii în piept. Atunci, preaiubite prietene, mă înalț, mă înalț tot mai sus, respir în voie, mă aflu pe munte, câmpia se întinde la picioarele mele. Ce beție te cuprinde atunci! Ești Dumnezeu-Tatăl și împarți pentru vecie certificate de rea purtare. Tronez printre îngerii mei răi, în slava cerului olandez, și privesc cum urcă spre mine, ieșind din cețuri și ape, mulțimile ce se îndreaptă către Judecata de Apoi. Se înalță încet și, iată, îl văd venind pe cel dintâi. Pe fața-i răătăcită, pe care și-o ascunde pe jumătate cu mâna, citesc tristețea condiției comune și deznădejdea de a nu afla scăpare. Iar eu îi plâng fără să-i dezleg, îi înțeleg fără să-i iert și, mai cu seamă, simt, în sfârșit, cum mă adoră!

Da, mă zbucium, cum aș putea rămâne întins liniștit în pat? Trebuie să fiu

mai înalt decât dumneavoastră, gândurile mele mă fac să plutesc. În nopți ca acestea, în dimineți ca acestea mai curând, căci căderea se săvârșește în zori, ies din casă și încep să umblu cu pas grăbit de-a lungul canalelor. Pe cerul livid straturile de pene se subțiază, porumbeii mai urcă puțin, o lucire trandafirie vestește, deasupra acoperișurilor, că o nouă zi începe în lumea zămislită de mine. Pe Damrak se aude cel dintâi tramvai și zgomotul lui, în aerul umed, spune că viața s-a trezit din nou aici, și în întreaga Europă, și că în acea clipă chiar, sute de milioane de oameni, supușii mei, se smulg anevoie din așternutul lor, cu gura amară, îndreptându-se către o muncă fără bucurie. Atunci, plutind cu gândul peste acest continent pe care-l stăpânesc fără ca el s-o știe, sorbind lumina de absint a zorilor, beat de cuvinte veninoase, sunt, în sfârșit, fericit, sunt fericit, v-o spun, și vă interzic să nu credeți că sunt fericit, sunt fericit de moarte! O, soarele, și plaja, și insulele bătute de alizee, o, tinerețe pierdută pentru totdeauna-n amintire!

Iertați-mă, dar trebuie să mă culc din nou. Mă tem că m-am cam înflăcărat; totuși, nu plâng. Uneori ți se mai întâmplă să greșești, punând la îndoială evidența însăși, chiar când ai descoperit secretul unei vieți plăcute. Soluția mea, bineînțeles, nu e ideală. Dar când nu-ți place viața pe care o duci, când știi că trebuie s-o schimbi cu orice preț, n-ai de ales, nu-i așa? Ce să faci pentru a fi altul? Lucrul e cu neputință. Ar trebui să fii nimeni, să-ți uiți cu totul de tine pentru celălalt, măcar o singura dată. Dar cum? Nu mă învinuiți prea mult. Sunt ca acel cerșetor bătrân pe care l-am întâlnit pe terasa unei cafe-nele; îmi strângea mâna și nu voia să-mi mai dea drumul, în timp ce-mi spunea: "Ah, domnule, nu- s om rău, dar am pierdut lumina". Da, am pierdut cu toții lumina, diminețile, sfânta nevinovăție a celui ce se iartă pe sine.

Uitați-vă cum ninge. Trebuie să ies! Orașul Amsterdam adormit în noaptea albă, canalele de jad întunecat sub podurile mici încărcate cu zăpadă, străzile pustii, pașii mei înăbușiți: voi întâlni, pentru o clipă, neprihănirea, ce va pieri o dată cu noroiul de mâine. Vedeți fulgii uriași ce se zbârlesc lovindu-se de geam? Sunt porumbeii. S-au hotărât să coboare, iubiții mei, acoperind apa și casele cu un strat gros de pene, zvâcnind la toate ferestrele. E o adevărată năvală. Poate ne aduc vestea cea bună. Toată lumea va fi mântuită, nu numai cei aleși, bogățiile și durerile vor fi împărțite între toți, iar dumneavoastră, de pildă, cu începere de azi, vă veți culca în fiecare noapte pe dușumea pentru mine. Am devenit liric, nu găsiți? Hai, recunoașteți că ați înmărmuri dacă un car s-ar coborî din cer, răpindu-vă, sau dacă zăpada ar lua dintr-o dată foc. Nu credeți să se întâmple? Nici eu. Dar trebuie, totuși, să ies.

Bine, bine, stau liniștit, nu-mi duceți grija! Vă sfătuiesc, de altminteri, să nu dați prea multă crezare nici emoției și nici delirului meu. Amândouă sunt controlate. Acum, când veți începe să-mi vorbiți despre dumneavoastră, voi afla dacă unul din scopurile pasionantelor mele mărturisiri a fost atins. Nădăjduiesc de fiecare dată că interlocutorul meu va fi polițist și că mă va aresta pentru furtul *Judecătorilor cinstiți*. Pentru rest — nu-i așa? — nimeni nu mă poate aresta. În schimb, furtul acesta cade sub pedeapsa legii, iar eu am potrivit totul în așa fel încât să fiu socotit complice; ascund tabloul, dar îl arăt oricui vrea să-l vadă. Dacă m-ați aresta, ar fi un început frumos. Poate ar urma apoi și restul, s-ar putea, de pildă, să fiu decapitat și atunci nu m-aș mai teme de moarte, aș fi mântuit. Deasupra mulțimii adunate veți înălța capul meu șiroind de sânge proaspăt, pentru ca oamenii să se recunoască în mine, iar eu să-i stăpânesc din nou, prin exemplul meu. Totul va fi fost săvârșit, îmi voi fi dus la capăt meseria mea de prooroc mincinos, care strigă într-un deșert din

care nu mai vrea să iasă, și nimeni nu va mai ști de mine.

Dar, bineînțeles, nu sunteți polițist, ar fi fost prea simplu. Cum? Ah, știți că bănuiam? Așa se explică, deci, ciudata afecțiune pe care o simt pentru dumneavoastră. Vă îndeletniciți la Paris cu frumoasa meserie de avocat. Știam eu că suntem din aceeași tagmă! Nu semănăm oare toți unii cu alții, vorbind întruna fără a ne adresa nimănui, punându-ne mereu aceleași întrebări, deși cunoaștem dinainte răspunsul? Atunci, povestiți-mi, vă rog, ce vi s-a întâmplat într-o seară pe cheiurile Senei și cum ați izbutit să nu vă riscați niciodată viața. Rostiți cuvintele care, de ani de zile, răsună neîncetat în nopțile mele, și pe care le voi spune, în sfârșit, prin gura dumneavoastră: "O, tânără fată, aruncă-te încă o dată în apă ca să-mi dai încă o dată puțința să te salvez, pe tine și pe mine!" Încă o dată... ce imprudență! Să presupunem, iubite maestre, că ruga noastră s-ar împlini. Ar trebui să trecem la fapte. Brr...! Apa e atât de rece! Dar să nu ne neliniștim! Acum e prea târziu, va fi întotdeauna prea târziu. Din fericire!
